

ИЗ ИСТОРИЈЕ НАШИХ РАТОВА

Генерал-лајтнант МИЛАН ЗЕЛЕНИКА

О ОБОСТРАНИМ РАТНИМ И ПОЧЕТНИМ ОПЕРАЦИСКИМ ПЛАНОВИМА У РАТУ ЈУГОСЛАВИЈЕ АПРИЛА 1941 ГОДИНЕ

Убеђени смо да има врло крупних, оправданих разлога, да наши војно-историски писци што пре приступе научној обради краткотрајних операција у рату Југославије 1941 године и војно-политичке ситуације која им је непосредно претходила, јер у том погледу досада није скоро ништа учињено. Разумемо сву nelaгодност овог посла, јер задире у једну болну прошлост нашег народног живота, у којој су сви искрени патриоти наших народа доживели многа горка разочарења, осетили се повређеним у својој националној части и у високим, од целог света признатим традицијама првокласних ратника и бораца за слободу и правду, своју и општечовечанску. Али, преко тога данас се мора и може прелазити. Пре свега, политички преваспитани у духу марксистичког схватања историских збивања и њихових узрочности, наши народи у слому југословенске војске гледају данас, углавном, природну и логичну последицу нездравог целокупног стања бивше државе, у којој су владали ненародни, духовно и морално ниски и трули режими, засновани на преживелим и уским гледањима и становиштима једног корумпираног грађанског слоја који није водио рачуна о својим обавезама према сопственим народима, нити о њиховим стварним потребама и интересима, а још мање о њиховој улози и задацима у оквиру општег развоја човечанства. Гигантске борбе у НОР-у, које су наши народи водили под вођством КПЈ, на челу са другом Титом, донеле су нам потпуну рехабилитацију и сатисфакцију за сва понижења и претрпљене муке и жртве, нанете од свирепих агресора. Наши народи непобитно су поново доказали пред целим светом своје сјајне слободарске и ратничке врлине, свој високи патриотизам и своју несебичну, крајњу пожртвованост за општечовечанску правду и слободу. Наши народи изrekli су и строги, али, праведни суд према главним узрочницима и кривцима за ту катастрофу и преживело понижење у рату 1941 године и кренули сигурним путем, на коме не може и неће бити сличних искушења. Због тога се наши војно-историски писци могу мирне савести већ сада предати објективном проучавању и разматрању овог рата, јер је то, по нашем убеђењу, постала прека потреба наше садашњице и у морално-политичком и у војно-научном погледу.

Пошто овај приказ донекле претставља увод у такав рад, укратко ћемо изложити најважније разлоге који намећу потребу да се што пре приступи томе послу.

1 — У последње време појавиле су се у иностраној, првенствено италијанској литератури разне публикације које се односе на нацистичко-фашистички напад на Југославију 1941 године. Вероватно је да ће се такви радови и убудуће појављивати у све већем обиму, нарочито од стране писаца из табора и других агресорских држава.

Одмах по слому Југославије нацистичко-фашистичка пропаганда била је преплављивала своје и окупирани земље, па и цео свет, неким тобож војно-историским приказима и славопојкама о својим победама. Крајњи циљ био је јасан — требало је што убедљивије сугерисати масама како је оружана сила осовине непобедива, која за најкраће време гази и ломи све отпоре тако да јој се нико не може одупрети; сопствене народе требало је загрејати за нове ратове тако да са поверењем гледају у њихов исход, а подјармљене народе подврћи безбрирном експлоатацији и уни-

штењу. Неутралне државе требало је да буду сретне што су још остале по страни, а било би пожељно да се што пре одлуче и приступе силама осовине.

Ови, такозвани војно-историски прикази били су понекад врло вешто састављени тако да су и код интелектуалног, па и критичког читаоца, лако могли да изазову утисак да су историски тачни и објективни. Тако, на пример, непријатељска стања обично су претстављана бољим но што су уствари била; непријатељски отпори су радије увеличавани него потцењивани, а објективне тешкоће, као и оне које су настајале услед перфидних агресорових мера (пета колона, кршење уговора и сл.) биле су сасвим прећуткиване. Рад вишег и средњег војног руководства био је благонаклоно критикован. Само су виши руководиоци, који су се усудили да поведу тобож недисциплинован, политички неваспитан, некултуран и по природи авантуризму наклоњен народ, нарочито српско-црногорски, против осовинске политике и осовинске оружане силе, претстављени као једини кривци за све зло. О својој снази, под видом потребе конспиративности, иако ова у тој мери није долазила у обзир, говорило се тако неодређено и увијено, да се добијао утисак као да су већ од почетка биле предвиђене само врло слабе снаге за рат према Југославији. У истом циљу није се много говорило ни о савезничким јединицама и дејствима, који су били управљени према једном те истом противнику. На тај начин, вештачки, али неприметно, стварана је и увећавана победничка слава и висока репутација чак и за оне војске, које их стварно нису могле стећи ни у лаким борбама овог рата. А респект и страх пред Југославијом, иако кроз болесном, изражен у несразмерној надмоћности снага нагомиланих за напад на њу, у таквим приказима се потпуно прећуткивао.

Сличне тенденције већ се појављују у италијанској војној литератури и у односу на наш НОР. Зато их, у интересу историско-научне истине треба сузбијати на сваком кораку, да не би били потстрек за нова агресивна расположења италијанског народа.

Не сме се губити из вида ни то, да су и наше квислиншке владе, у своје време, убацивале овакве непријатељске приказе у наше народе, те не би било чудно да се оваква погрешна схватања могу наћи — бар делимично — и код њих, и да се устале ако се не би ускоро објавили тачни и проверени подаци о овом рату.

2 — Садашњи политички односи међу бившим антифашистичким савезницима довели су, нажалост, до тога да се данас доста жустро, љубоморно, сувише субјективно, па и ситничарски, одмеравају, упоређују и цене доприноси појединих савезника у последњем рату. Шта више, са оваквим „меницама“ појављују се чак и неки писци, чији су народи све до краја, или до пред сам крај рата, били активни учесници у нацистичко-фашистичком табору. Баш због тога ми сматрамо да би наше ћутање и потпуна пасивност били неумесни и нецелисходни.

Наш главни допринос заједничкој победи јесте и остаје Народноослободилачки рат са свим безбројним прегнућима и нашим огромним жртвама. Сву његову величину мора да осети и позна свако ко се иоле упознао са свима збивањима Другог светског рата и коме је стало до научно-историске истине. Њу су документовали и многобројни непријатељски службени извештаји, иако су њиховим врховним командама и званичној пропаганди најтеже падала таква признања, која су се тицала борби у окупираним областима.

Пошто се напад фашистичко-нацистичких агресора, у пролеће 1941 године, свом силином срушио на леђа наших народа, не би требало да изостане ништа што у томе краткотрајном рату претставља позитиван допринос општој победи, без обзира на претрпљени пораз и издајство нашег тадањег војног и државног руководства, јер и поред тога ми можемо светла образа изићи и пред историју и наше тадашње савезнике, као и пред цео прогресивни свет. Познато је да су се 27 марта 1941 године на јединствен начин манифестовале слободарска свест, безгранична оданост општој праведној ствари и бескомпромисна солидарност наших народа са свима народима који се за њу боре. Наши народи, сем извесних политичких оптимиста, били су потпуно свесни тешких последица ове манифестације. Пароле „Боље рат него пакт“, „Боље гроб него роб“ биле су уствари ратни поклич. Приписивати ову народну манифестацију некој енглеско-масонско-јеврејској пропаганди или малом броју „пучиста“, могу само људи којима су непознати и несхватљиви мотиви Косова, разлози многобројних устанака, самопрегорног реагирања и храброг отпора наших народа према ве-

ковним угњетачима, и слично. Ти људи нису упознали ни рад, а ни утицај КПЈ у том времену на све наше напредне народне слојеве, нарочито на нашу омладину.

Значај 27 марта за свеопшту ствар био је у своје време свестрано признат, али неће бити на одмет да се и даље подвлачи све дотле док траје нови обичај надметања у ратном доприносу појединих народа.

У недавно изашлим мемоарима бившег енглеског претседника владе, В. Черчила, и у много запаженој књизи „Тенковски рат“, од швајцарског писца, мајора Баура, изнета су мишљења о великом утицају који је рат против Југославије и Грчке имао на свеопшту ратну ситуацију у Европи и на цео каснији развој Другог светског рата.

Према подацима са нирнбершког процеса Хитлер је одложио почетак свога планираног похода на СССР од половине маја на другу половину јуна 1941 године, да би претходно рашчистио ситуацију на Балкану. Ова веома значајна чињеница мало је код нас запажена и истицана, а ни с војно-историског гледишта још није тачно утврђена и расветљена, иако би — ако би се показала тачном — претстављала извесну сатисфакцију за све надаће и понижења које су наши народи претрпели у овом рату. У сваком случају наш улазак у рат против сила осовине могао је, према тадашњој политичкој и војној ситуацији, бити само од користи нашим савезницима и општој ствари, а нама донети само тешке борбе и патње. Због тога је неопходно да и сами учимо и наглашавамо тај наш несребични допринос и да не допустимо да га страни писци или сасвим прећуткују, или само узгред спомињу.

3 — Постоји опште мишљење да је улазак Југославије у рат отежао положај и проузроковао слом Грчке и онемогућио образовање Балканског фронта и за Енглеze. То је свакако врло озбиљно питање, али објективна историја овог рата већ данас може на њега потпуно одређено да одговори. Као што ће се доцније из докумената видети, тај одговор не треба да избегавамо, него, напротив, да га и потражимо.

4 — Непријатељска и квислиншка пропаганда тежила је, нарочито у циљу стварања међусобних раздора, да прикаже како у нашим народима није било од самог почетка никаквог расположења за рат или га је било само код малог дела српско-црногорског народа. Ту тврдњу прихватила је и избегличка влада и други сукривци претброг слома. Зато се ово мишљење могло лако пренети и у јавност тадашњих савезника, а много је времена требало да би се и код великог дела Срба побиле мишљење да су за сву катастрофу криви само „Хрвати и петоклонаши“.

Политичким преваспитавањем и самим током догађаја наши народи су схватили откуда потичу прави узроци брзог слома старе Југославије. Они су разумели да су ти узроци природна последица њеног претходног развоја, али нису још довољно обавештени о специфичним узроцима неочекивано брзог и потпуног пораза бивше војске. Иако су узроци њеног пораза тесно повезани са општим узроцима, ипак су постојале и друге чињенице — од већег или мањег утицаја, а пре свега објективне тешкоће и издајничко руководство, те и са тим историским чињеницама треба да се упознају наши народи, да би правилније схватили напоре који се од њих могу тражити у случају сличних искушења. Најзад, и у овом кратком рату било је несребично пожртвовања неких јединица и бораца свију наших народа, што не би требало да буде потпуно незапажено у нашој историји. (Прелаз Проклетије, борба према Скадру, на Горњемском, залагање ваздухопловства код Куманова, потапање брода „Загреб“ и др.).

5 — Међу најчешће узроке пораза неке војске, свакако, спада неспособност државног и војног руководства да, у миру или у току рата, правилно оцени однос ратног потенцијала сопствене земље према оним земљама с којима јој претстоји рат или се већ налази у ратном стању, јер се само на правилној оцени овог односа оружаног сили могу поставити задаци, које она са успехом може извршити. Природно је да се тај однос никада не може прорачунати са апсолутном математичком тачношћу, јер се ту ради и са врло нестабилним и променљивим факторима, као што су моралне особине бораца, вештина и способност нижег војног и врховног руководства, претходна спрема обеју страна и многи други. Али, ипак, постоји извесна граница преко које се не може очекивати успех у рату чак ни при најповољнијим утицајима ових фактора.

Поред здравог и унутрашње-политичког развоја неминовно је да се и спољна политика земље мора водити не само здравим, него и за што дуже време стабилни-

јим путем, јер се војно-стратегичке концепције и припреме не могу ни приближно тако брзо спроводити као промена спољно-политичких курсева. У том погледу, рат 1941 године даје нарочито поучан пример за изучавање овог проблема. Најзад, у агресивном рату некој земљи може бити неочекивано брзо наметнут рат, иако је врховно руководство свесно ратне инфериорности своје земље и немогућности да се за дуже време њена оружана сила редовним ратоводством успешно одупре непријатељу, као што је то било очевидно у Југославији 1941 године. Иако је за такве могућности требало благовремено предвидети потребне мере и припремити специјални начин вођења борбе, ипак је то у Југославији било потпуно пренебрегнуто, тако да је у највећој мери отежало организацију и развој НОР, нарочито у почетном периоду. У војној литератури малих земаља (у Шведској, Швајцарској и др.) у последње време овом проблему поклања се највећа пажња. Проучавањем рата 1941 године и НОР могу све мале државе, у првом реду наша, извући најбоља искуства за сличне случајеве у будућности.

6 — Одвајакада је признато да се стратегичке и оперативне радње најбоље и најсигурније изучавају на стварним примерима, узетим из рата. Уколико су ти примери по времену свога збивања ближи садашњини, уколико се стратегички утицајни елементи — снаге, земљиште, економске прилике и др. — подударе са онима који су могући, односно вероватни у будућем ратном стању једне земље, утолико ће и њихова корист бити већа за научно-наставне сврхе. Државна територија и бројно стање становништва нису се на нашој страни битно изменили од 1941 године. Па, ни у комуникациској мрежи, економском стању и сл. нису се у овом кратком мирнодопском времену могле извести неке, на стратегичке радње осетно утицајне промене не само на нашој територији, него и у областима суседних држава.

Према томе, после НОР-а, и у рату 1941 године уопште, могу се наћи најзгоднији примери за ове сврхе.

Пошто је наш Народноослободилачки рат израстао и развијао се под специфичним приликама, у њему нису припремане ни извођене све оне стратегичке радње које редовно претходе рату и чине прелаз из мирнодопског у ратно стање (мобилизација, концентрација, евентуално стратегички развој снага и мере за њихово обезбеђење). То су уствари најтеже и најосетљивије радње, нарочито ако се морају изводити под непријатељским утицајем, као например у Југославији 1941 године, што ће вероватно и убудуће бити редован случај.

Свестрано изучавање и анализа извршених припрема и начина извођења ових радњи, као и њиховог ометања од стране непријатеља у рату 1941 године, може довести до најкориснијих закључака, до каквих се тешко може доћи само чистим теоретским прорачунима и претпоставкама.

Многобројне и крупне грешке у одлучивању, планирању и извођењу стратегичко-оперативних и тактичких радњи, које се појављују у овом краткотрајном рату на страни југословенске војске, не могу — по нашем мишљењу — смањити потребу и корист наведеног рада, пошто се на негативним примерима може исто тако учити као и на позитивним, ако се такав рад не заустави само на констатацији чињеница, већ на њиховој анализи са циљем да се нађу сасвим конкретна решења, која су, у своје време и под тадашњим приликама, могла донети боље резултате. С друге стране, негативном решењу једне противничке стране скоро увек одговара позитивно решење друге стране, које се, такође, може користити за изучавање одређене радње.

Рат 1941 године, иако је врло кратко трајао, као и већина ратова које су Немци дотле извели у Европи, захватио је сву граничну територију и скоро целу унутрашњост наше земље. Иако непријатељи при томе нису наилазили на веће отпоре, ипак је врло значајно да се види како су и колико оро-хидрографске препреке утицале на развој појединих операција, нарочито на кретање и употребу тенковских и моторизованих јединица. Ова искуства свакако могу корисно да послуже као ослонац при изучавању организације одбране земље од напада оваквих јединица.

*

* *

Рад на обради војне историје овог рата јако је тежак због тога што се располаже само веома штуром и фрагментарном архивском грађом за неке учеснике,

или зато што је уопште нема, као например за Југославију, Мађарску и Бугарску, тим пре што досадашња војна литература још није пружила ни довољан ни сигуран материјал у том погледу. Али, како је овај рат трајао врло кратко време, природно је да ту није било много догађаја као што би то било у случају његовог дужег трајања. Осим тога, рад Немаца је најважнији, јер су остали непријатељи Југославије само експлоатисали њихове победе, тако да за упознавање њиховог стања и рада не постоји нека нарочита потреба. Да би се испунила празнина, нарочито у југословенској архивској грађи, Војно-историски институт је благовремено прикупио писмене изјаве неких важнијих југословенских војних руководиоца и неких немачких заробљеника. Упоређењем података из овог материјала могу се доста тачно установити и проверити бар главне и друге недовољно документоване историске чињенице. При томе је свакако најтеже да се утврде намере, стање и радње које су претходиле операцијама, јер је цео рат произашао из непредвиђених прилика, те су и припреме носиле обележје импровизација, које су се често мењале и извршавале према кратким или уопштеним упутима, а и где су постојали унапред обрађени планови, нису се могли користити због другичијег тока догађаја него што се предвиђало, а, понекад, често су и брзо мењани да их ни извршиоци нису могли правилно схватити. У оваквим приликама постоје највеће могућности да се стварне чињенице, намерно или ненамерно, изопачавају, што ће се јасно видети у изнетој документацији.

У овом приказу искористили смо и навели све досада расположиве изворе који чине битну основу и карактеристику ратних и почетних оперативских планова Немачке, Италије, Мађарске и Југославије за рат 1941 године. Ако се планови и припреме, које су претходиле почетку операција, правилно прикажу и схвате, онда се развој и приказ операција могу простије и очигледније изнети. Међутим, треба напоменути да су се упоредо са ратним плановима против Југославије морали обухватити ратни планови против Грчке због тога што су међусобно тако повезани да чине једну јединствену целину, нарочито за Немце и Италијане, па је требало да се тако схвате од југословенског и грчког руководства. Да би читаоци могли и сами оценити степен веродостојности изложених навода, било је неопходно да се по свим важнијим питањима изнесу и дословни цитати, нарочито онде, где су постојали супротивни подаци у разним личним изјавама појединих руководиоца.

I

Немачки ратни и почетни оперативски планови

Претпостављајући да су унутрашње-политичка стања и општи спољно-политички односи зараћених држава довољно познати за разумевање ових планова, истаћи ћемо само неке, нарочито карактеристичне податке из Нирнбершког процеса о политичком ставу Хитлера и Мусолинија према балканским државама и СССР-у. Они ће јасно показати колико се може отезати вођење рата ако се противницима препусти да својим лакопрозирним обманама за себе сачувају иницијативу за улаз у рат.

Данас је познато да је Хитлеров утицај на Мусолинија стално растао упоредо са ратним успесима Немачке и неуспесима Италије, тако да су већ по завршетку рата у Француској, у лето 1940 године, Хитлерово мишљење и намере по свим главним питањима били од пресудног значаја за обе земље.

Званични Хитлеров став према Југославији најјасније се види из следећег његовог поздравног говора одржаног приликом посете кнеза Павла 1 јуна 1939 године:

„На пуном поверењу засновани однос Немачке према Југославији, пошто смо историским развојем догађаја постали суседи на заувек утврђеним заједничким границама, осигураће не само трајан мир међу нашим народима и земљама, него поред тога, претстављаће још и елементе смирења за наш нервозно узрујани континент. Такав мир је пак циљ свих оних, који су вољни да се посвете истинитом, стваралачком раду“.

Али, већ 12 августа 1939 године он је објаснио италијанском министру спољних послова, Гану, у Оберсалзбургу, у присуству свог министра спољних послова, Рибентропа:

„Сасвим уопштено говорећи, биће најбоље да се ти лажни неутралци ликвидирају један за другим. То се да релативно лако извести само ако увек један члан

осовине буде заштићаво леђа оном члану који буде управ вршио уништење несигурног неутралца, и, обратно. Италија мора свакако сматрати Југославију таквим несигурним неутралцем“.

Како није успео да још тада увуче Мусолинија у рат против западних сила и у напад на Југославију, Хитлер је, октобра 1939 године, обновио гаранцију Југославији, коју је дао 1 јуна 1939 године.

Хитлер је имао сличан став према СССР-у. 29 августа 1939 године потписао је пакт о ненападу са СССР-ом, а у лето 1940 године отпочео је са припремама за напад на њега под шифром „Случај Барбароса“.

10 јуна 1940 године Мусолини се коначно одлучио да уђе у рат, тј. баш онда, када је Француска била на издисају. Међутим, и поред великих снага и опсежних припрема, операције кроз Западне Алпе против Француске нису имале скоро никаквог значаја. 28 октобра 1940 године Италија је без икаквог оправданог разлога напала и Грчку, али без икаквог успеха, јер су Грци успели не само да спрече улазак италијанских трупа у земљу, него су их стално тукли и потискивали из Јужне Албаније.

У то време тајна припрема плана за „Случај Барбароса“ била је довршена. 18 децембра 1940 године, у својој познатој директиви № 21, коју је издао потчињеним врховним командама оружане силе, Хитлер је, између осталог, рекао:

„... Немачка оружана сила мора бити припремна на то, да још пре свршетка рата са Енглеском, потуче у брзом походу СССР... Од пресудног је значаја да се намера напада не открије...“

У исто време било је одлучено да се све припреме, које су у вези са планом „Случај Барбароса“, морају завршити до 15 маја 1941 године, пошто је тада требало да отпочне напад на СССР.

У децембру исте године и Мађарска се изјаснила спремном за учешће у рату, пошто јој је Немачка за награду обећала извесне области Југославије.

Неповољан развој ситуације у рату Италије са Грчком забрињавао је Хитлера, јер се бојао проширења рата на Балкану уласком Југославије (коју је, како смо видели, сматрао „лажним неутралцем“) и Турске, и евентуалног искрцавања Енглеза и стварања опасног фронта баш у времену када буде ангажовао све своје снаге према СССР-у. Због тога је, још у новембру 1940 године, одлучио да притекне Италијанима у помоћ и нападне Грчку. У својој директиви за припрему напада од 12 новембра, између осталог, наредио је:

„Балкан. Врховни командант сувоземне војске предузеће припреме да се у случају потребе пређе снагама преко Бугарске и поседне грчка копнена територија северно од Егејског Мора“.

У овој директиви карактеристично је:

Прво, да су Немци већ тада рачунали са бугарском територијом као сопственим војиштем, из чега се може закључити да је Бугарска већ тада била склона (а, вероватно, да се на то на неки начин и обавезада) да потпомаже осовинску агресију на Балкану, и друго, да су се Немци у почетку задовољавали само да поседну северну обалу Егејског Мора, одакле су могли да спрече спајање турско-грчких снага, да осујете искрцавање Енглеза у најопаснијим областима и да угрожавају грчке снаге ангажоване према Италијанима и главну отступницу југословенске војске, ако би Југославија ушла у рат против осовине. За то су биле потребне слабе снаге, тако да се ни најмање не би реметиле припреме плана „Барбароса“.

13 децембра 1940 године Хитлер је издао конкретније и донекле измењено упутство за рат против Грчке, које је добило шифру „Марита“, и које гласи:

„1) Исход борби у Албанији не може се још предвидети. С обзиром на опасну ситуацију у Албанији двоструко је важно да се спрече енглеска стремљења да под заштитом Балканског фронта створе ваздушне базе које би биле опасне и за Италију и за румунске петролејске области.

2) Зато је моја намера: а) да идућих месеци у јужној Румунији створим једну групацију снага, која ће се постепено све више појачавати; б) да ову групацију упутим преко Бугарске када наступе повољне временске прилике да поседне егејску северну обалу, и, ако буде потребно, и сву грчку континенталну територију“.

Као што се види, овде се већ говори о могућности проширења операција у Грчкој са циљем запоседања целокупне њене копнене територије, али се у расположивом материјалу нису могли пронаћи мотиви за такво повећање оперативских објеката. Вероватно је да су повољни изгледи за приступање Румуније у рат противу СССР (званично уследило тек у мају 1941 године, пошто су јој обећали Бесарабију, северну Буковину и право окупације совјетских територија до Дњепра) омогућавали одвајање и јачих снага са Јужног фронта. При томе, Хитлеру је успело да потпуно заваре СССР у погледу својих намера, јер је ноћу 10/11 јануара 1941 године обновљен пакт и потписан споразум између СССР-а и Немачке о заједничким границама. Улазак Мађарске у планирани рат са СССР-ом и развој унутрашње ситуације у Југославији могли су да смање његов осећај опасности из Југославије. Он је још у новембру 1940 године саветовао Мусолинију да настоји, ако је уопште могуће, да се Југославија придобије другим средствима и начинима, пошто се операције на Балкану не могу извести до идућег марта. Најзад, није искључено да је Хитлер већ тада уочавао велику корист од ваздушних и поморских база у Грчкој при нападу на Египат и за даље походе у Азији, пошто су за то постојали изгледи, јер су Италијани све до краја 1940 године стајали на египатској граници.

На састанку са Мусолинијем, 20 јануара 1941 године, Хитлер је изјавио: „Концентрација снага у Румунији има троструку сврху:

- а) операцију према Грчкој;
- б) заштиту Бугарске према Русији и Турској; и
- в) обезбеђење гаранције дате Румунији... Пожељно је да се ова концентрација заврши без непријатељског утицаја. Зато, што доцније открити карте. Намера је да прелаз преко Дунава уследи што касније и да се потом што пре пређе у напад“.

На основу ових података, узетих из документације Нирнбершког процеса, јасно се види општи развој плана за напад на Грчку. На питање адмирала Редера: „да ли треба посетити целу Грчку и у случају мирног решења постављених захтева“, Хитлер је 18 марта 1941 године одговорио да је „потпуна окупација предуслов сваког решења“.

Према томе, Хитлеров став према Грчкој био је потпуно јасан и одређен, а према Југославији нејасан и колебљив. Међутим, из савета који је дао Мусолинију, у новембру 1940 године, јасно се види да је Хитлер био сасвим решен да и овог „лажног неутралца“ ликвидира, само да још није био начисто када, којим средствима и на који начин.

За извођење операција према Грчкој одређена је 12 немачка армија, под командом генерал-фелдмаршала Листа. У „армиској заповести № 1“, коју је фелдмаршал Лист издао 16 фебруара 1941 године, конкретно и детаљно се оцртава немачки почетни оперативски план против Грчке. Из овога плана изнећемо само најважније тачке да би боље разумели оперативски план против Југославије (о коме се нема овако потпуних података) и да би то могло послужити као основ за потоње расветљавање спорних питања.

1) У овом документу се не говори о сигурном рату, него само о могућности да се прелазом преко Бугарске поседне „грчка Македонија“.

За Бугарску се вели да ће под „одржавањем најстрожије камуфлаже“ потпомагати припреме немачког руководства и улазак немачких трупа у бугарске области, да не треба рачунати на њено „активно суделовање“ у нападу на Грчку и да ће Бугарска осигурати своју југоисточну и јужну границу, као и своју обалу на Црном Мору и водити рачуна о немачким тражењима.

Иако немамо докумената да установимо улогу Бугарске при нападу на Југославију, ипак се може претпоставити да је била иста као и она при нападу на Грчку.

Услуга коју су Бугари указали Немцима оваквим својим држањем, по нашем мишљењу, није ништа мања него да су и „активно“ ратовали на њиховој страни, јер су Немци могли да изводе све своје припреме, да прилазе самим границама као у мирно доба, док њихови противници нису имали могућности да врше ни најобичнија

тактичка извиђања испред нападног фронта, да не би повредили бугарску „неутралност“ и дали јој „оправданог повода“, да и активно ступи у рат.*)

Према томе, историчари неће имати право да тако „камуфлиране“ учеснике убрајају у „неутралце“ и „неагресоре“ само из чисто формалног разлога што нису објавили рат и што су били опредељени, условно, за пасивне ратне улоге.

2) Грчке снаге према бугарској граници цене се на 4—5 дивизија са могућим накнадним појачањем од 2—3 новоформиране резервне дивизије и, ако се искрцају Енглези, још око 2 дивизије. Даље снаге морале би се одузети са Албанског фронта.

О Југославији се не говори баш ништа; о нападу Турске на Бугарску само се води рачуна.

3) За прелаз Дунава, односно суве границе у Дубруци, било је предвиђено да се 12 армија прикупи и припреми од 21—23 фебруара 1941 године, али је Врховна команда оружане силе 18 фебруара доставила депешу: „За извршење плана „Марита“ Фирер је 18 фебруара одлучио да се предвиде ови рокови: почетак мостоградње 28 фебруара, прелаз Дунава 2 марта“.

4) Дан напада на Грчку није одређен, него је само напоменуто да ће бити најдоцније почетком априла.

5) За стратемски развој предвиђене су три групе:

а) **Тенковска група 1** (XIV, XXX и XL армиски корпус), која је требала да се најпре прикупи у долини Марице на линији Пловдив—Трново, са задатком да у случају турског напада заједно са бугарским снагама пређе у противофанзиву према Цариграду, а ако би Турска остала неутрална, да се што пре развије на грчко-бугарској граници са тежиштем Петрич—Солун, с тим да XIV армиски корпус остане као армиска резерва иза бугарско-турског фронта.

б) **XVIII армиски корпус**, који је требао да се што пре пребаци преко Софије у долину Струме и уђе у састав Тенковске групе 1, са задатком да јој са линије Петрич—Мелник отвори пролазе кроз превоје код Куле и Рупела.**)

в) **XI армиски корпус**, који је имао задатак да се после 15 марта са четири пешадиске дивизије прикупи у Влашкој, а са две пешадиске дивизије у Добруци, тако да буде спреман за прелаз на бугарску територију.

Армији је био придат VIII авиокорпус.

6) Даље се каже да се мобилизација бугарске војске тајно изводи и да ће бити завршена најраније 28 фебруара, а у погледу стратемског развоја бугарских снага износи се да се није ништа изменило од оног што је планирано (помиње се прилог за развој снага и бугарску ПАО, али се њиме не располаже).

Навели смо само главни садржај ове прве армиске заповести, која, према нашем схватању, одговара заповести за извршење почетног оперативског плана због тога што је овај план, као што ће се видети, делом послужио као основа плана за напад на Југославију.

У овом плану карактеристичне су две чињенице, које ће при доцнијем разматрању бити од великог значаја:

1) Од 12 армије се задржавају XIV корпус (5 и 11 тенковска дивизија) и XI корпус (шест пешадиских дивизија) у армиској резерви у Румунији и у дубокој позадини Бугарске са намером да садејствују са бугарским снагама у случају ако би Турска, раније или касније, тј. после одласка Тенковске групе 1 на грчко-бугарску границу, ипак прешла у напад. Али, ако би се стекло убеђење да ће Турска остати неутрална, као што је уствари и било, поставља се питање, шта је требало урадити са овим снагама? Скоро је сигурно да би остале тамо где су се задржале, зато што би Тенковска група 1 (без XIV армиског корпуса) и XVIII армиски корпус, тј. око девет

* 5) Сличну улогу изигравали су Бугари и 1915 године при нападу Аустро-Немаца на Србију, док нису отворено ступили у рат. Српска Врховна команда намеравала је да отклони ту опасност објавом рата Бугарској да би је одмах напала и потукла пре но што се обори на своје северне непријатеље, који су фронтално нападали. Међутим, интервенцијом руског цара спречено је извршење ове намере).

***) Командант корпуса био је генерал-лајтнант Беме, познат из прве офанзиве против нас 1941 године. У састав корпуса улазиле су брдске дивизије.

дивизија, били довољни да савладају грчку групу, која се према њима налазила и што би се на тај начин најмање реметила концентрација снага за „Случај Барбароса“.

2) Ни у једном расположивом документу не помиње се могућност померања рока завршетка припрема за „Случај Барбароса“, већ се свуда истиче потреба што бржег извођења операција према Грчком без обзира на рад италијанских снага у Албанији. У вези са изложеном групацијом 12 армије по дубини, могло би се оправдано претпоставити да су Немци још увек рачунали да 15 маја отпочну напад на СССР и да их је каснији развој догађаја приморао да га одложе, до 22 јуна.

У армиској заповести № 2 од 10 марта 1941 године, у односу на армиску заповест № 1, нема битних измена, али има и неколико нових момената:

— Командант 12 армије констатује да су „бугарски народ и бугарска држава радосно примили немачке трупе и да их ефикасно помажу“.

— Југославија је извела делимичну мобилизацију — 5 и 3 армија развиле су се на југоистоку земље, 2 и 1 армија изгледа да се такође налазе у мобилизацији. Претпоставља се да има највише 17 дивизија (а вероватно и мање) способних за употребу и каже „да југословенско руководство овим мерама вероватно хоће да постигне то, да се отклоне борбе на бугарско-грчкој граници од југословенских сбласта“.

— Према провереним подацима у турској Тракији прикупљено је 27 пешадиских, 2 коњичке и 1 мотомеханизована дивизија. Турска је чврсто одлучила да брани Тракију и нема никаквих знакова да би извршила напад.

— На грчком копну нису констатоване никакве енглеске сувоземне снаге.

— Бугарска војска налази се у предвиђеном стратеском развоју са 4 и 5 армијом према Турској.

Иако се у овој заповести први пут говори о Југославији и води рачуна о њеној ситуацији, ипак се не примећују никакве немачке мере предострожности, већ се напротив стиче уверење да су предузете југословенске мере чисто одбранбеног карактера, као што су стварно и биле.

И у овој заповести стално се наглашава потреба брзог заузимања Солуна и северне обале Егејског Мора, тако да се може претпоставити да су Немци после тога очекивали капитулацију Грчке, јер би им то било у интересу извођења плана „Барбароса“.

О немачком ратном и почетном оперативском плану против Југославије 1941 године немамо конкретних података, али се из многих докумената добија утисак да до 27 марта 1941 године није ни постојао. Говори се само о обичном обезбеђењу границе, тако да су 27 марта предузете хитне мере за њено ојачање. Ова претпоставка изгледа потпуно разумљива, ако се има у виду присни наслон који је тадашње државно руководство Југославије тражило код осовинских сила, и које је избегавало да покаже ма какву активну политику чак и против оних њихових агресија које су непосредно угрожавале независност Југославије (улазак у Албанију, Бугарску, пролаз кроз Мађарску, напад на Грчку). Сем тога, као што смо напред видели, Хитлер је Италији препустио да ликвидира Југославију кад нађе за целесходно. Својим нападом на СССР и Грчку, Немачка би знатно олакшала извршење тога задатка. Југославија би у том случају била отсечена од целог света, јер би и осовинско ваздухопловство искључивало сваки озбиљан саобраћај између Југославије и осталих држава. Пошто је расприро ревизионистичке и реваншистичке прохтеве Бугарске и Мађарске према Југославији, Мусолини је могао и код њих да нађе довољно помоћи за ликвидацију Југославије, тако да је Хитлер све своје оружане снаге могао ангажовати против својих главних противника СССР-а и Енглеске и за даље ширење свог империјализма и на азиско-афричким континентима.

Влада Цветковић—Мачек, која је довела Југославију у тако фаталну ситуацију, последња свом дотадашњем ставу, пришла је осовинском пакту, 25 марта, и покушала да је без отпора преда на милост и немилост свирепим фашистичко-нацистичким агресорима. Међутим, 27 марта 1941 године, наши уверени народи збацили су издајничку владу и јасно и одлучно изјавили да више воле „рат него пакт“.

Хитлер је месец дана доцније изјавио свом амбасадору у Москви: „Југословенски удар изненадио ме је као гром из ведра неба. Када ми је 27 марта саопштена новост, мислио сам да је то шала“. (Из мемоара В. Черчила).

Чим је сазнао за догађаје у Југославији, Хитлер је 27 марта 1941 године позвао на конференцију главне претставнике немачке оружане силе и министра спољних послова Рибентропа. На тој конференцији први пут су утврђене основне идеје ратног и почетног операциског плана Немачке за рат против Југославије 1941 године. Пошто располажемо овереним преписом протокола и пет других докумената са те конференције, изложићемо их делом у дословном преводу, а делом у изводу, тим пре што су од основног значаја за цео овај рат и што су имали највећег утицаја на гледања и поступке Немаца према нашим народима у току Народноослободилачког рата.

„Оперативно одељење штаба вође
Командна тајна

Берлин, 27. 3. 41

Конференција о стању Југославије

Присутни: Фирер
Државни маршал
Начелник оперативног одељења штаба вође

Доцније позвати:
Врховни командант сувоземне војске
Начелник генералштаба сувоземне војске

Државни министар спољних послова

Фирер: износи ситуацију Југославије после државног удара. Констатује да је Југославија била несигуран фактор у односу на претстојећу „Марита“ акцију, а нарочито на каснији „Барбароса“ подухват. Срби и Словенци нису били никада Немцима пријатељски наклоњени. Владе су увек несигурне на свом положају због националних проблема и официрске камариле, која нагиње државним ударима. Земља је имала само једног јаког човека, Стојадиновића, кога је кнез Павле, на своју штету, пустио да га оборе.

Моменат за сазнање стварног стања у земљи и њеног става према нама за нас је повољан, како из политичких, тако и војних разлога. Да је обарање владе дошло у току подухвата „Барбароса“, за нас су последице могле бити знатно теже.

Фирер се одлучио да, не чекајући на могуће изјаве нове владе о својој лојалности, предузме све припреме да се Југославија војнички и као држава разбије. У спољно-политичком погледу неће се тражити никаква објашњења, нити постављати неки ултиматуми. Гаранције југословенске владе, у које се и онако убудуће не може поверовати, примиће се само на знање. Напад ће отпочети чим за то буду спремни подесна средства и трупе.

Суштина лежи у томе да се ради што је могуће брже. Покушаће се да се на згодан начин придобију суседне државе за садејство. Војничка помоћ против Југославије захтеваће се од Италије, Мађарске и, у извесном погледу, од Бугарске. Румунији ће припасти главни задатак заштита према Русији. Мађарски и бугарски посланици већ су обавештени. Дуче-у ће бити још у току дана упућена порука.

С политичког гледишта је нарочито важно да се удар према Југославији води са неумољивом строгашћу и војни слом спроведе муњевитом акцијом. Овим би се могла Турска застрашити и повољно утицати на каснији поход према Грчкој. Треба рачунати с тим да ће Хрвати при овом нападу бити на нашој страни. Неки одговарајући политички третман (доцније аутономија) биће им загарантован. Рат против Југославије биће вероватно врло популаран у Италији, Мађарској и Бугарској, пошто ће се овим државама ставити у изглед извесне територијалне добити — за Италију обала Јадрана, Мађарску Банат, Бугарску Македонија.

Овај план претпоставља да ће се све припреме извести ујурбано и да ће се употребити тако јаке снаге, да југословенски слом уследи у најкраћем року.

У вези с овим мора се померити почетак подухвата „Барбароса“ до 4 недеље.

Војне операције изводиће се по следећем: 1) Што је могуће раније отпочети операцију „Марита“ са ограниченим циљем да се заузме грчка Тракија и Солунска котлина, закључно са планинским земљиштем код Водена. За ту сврху ширити се преко југословенске територије. 2) Надирати из предела јужно од Софије ка Скопљу ради растерећења бока италијанског фронта у Албанији. 3) Надирати јачим снагама са просторије Софије ка Нишу и даље ка Београду. 4) Јачом немачком групацијом са просторија око Граца и Целовца нападати у југоисточном правцу с циљем да се разбије југословенска армија.

За извршење задатака под 2) и 3) употребити снаге које су прикупљене у заштитној групацији према Турској, прекобројне саставе Јужног фронта и армиске резерве. Заштиту према истоку морају примити бугарске снаге, ојачане једном тенковском дивизијом доведеном из Румуније и румунске снаге, код којих ће остати само једна тенковска дивизија.

За извршење задатака под 4) снаге се могу узети из концентрациског ешелона „Барбароса“ (при томе тежити, у првом реду, на убрзавање). Морају се одредити довољно јаке снаге.

Италијани ће најпре обуставити офанзивне операције према Грчкој, довољно се заштитити према југословенској граници и са По — армијом оперисати из Италије у циљу заштите десног немачког бока.

5) Главни задатак ваздухопловства биће да што је могуће пре отпочне разбијање југословенских организација на земљи, да узастопним нападима разруши Београд и потпомаже наступање војске.

При томе могу се искористити мађарске организације на земљи.

Врховни командант сувоземне војске:

Оперативски пројект Фирера подудара се са мојим сопственим разматрањима. Ако временске прилике дозволе, рок за почетак „Марита“ може остати 1 април. Почетак извођења операција осталих ударних групација моћи ће уследити према развоју између 3 и 10 априла.

На питање да ли се јужним нападним групацијама, при брзом наступању, може препустити слобода рада у даљем спровођењу операције „Марита“, Фирер је начелно одобрио, али с тим да операције не испадну из руку, већ да буду чврсто руковођене.

Врховни командант сувоземне војске поднеће до 3 часа ноћу своје намере.

Врховни командант ваздухопловства:

Извештава да VIII авиокорпус може одмах да отпочне ваздушне нападе из Бугарске и да је ваздухопловство потребно 2—3 дана времена за јачи развој авиосастава. Намерава се да се доведу јачи састави борбених и обрушавајућих авиона у простор Беча, Граца и у Мађарску. У датом случају предвиђа се употреба снага X авиокорпуса са јужноиталијанских аеродрома. Водиће се рачуна о појачању ПАО Коруске и Штајерске.

Фирер наређује да се одмах приступи раду на свим припремама. Очекује намере појединих оружаних сила у току вечери 27 марта. Генералу фон Ринтелену чаређује да дође за пријем поруке и усмених упутстава Фирера 27 марта ноћу.

(Парафа нечитка)

Истог дана у Упуту № 25, са разним прилозима и допунама, писмено су разрађена и изложена мишљења и опште директиве које су дате на овој конференцији. Уствари, Упут конкретније обухвата основну идеју почетног оперативског плана, те га доносимо у дословном преводу.

Фирер и Врховни командант
оружане силе

Ф. главни стан, 27-3-41

OKW (WFST) Alt. L (I Op.) № 44372/41 g VI Chef

Распис за начелнике!
Пренос само по официру!

18 примерака
11 примерака

Упут № 25

1) Војни пуч у Југославији изменио је политичку ситуацију на Балкану. Југославија се мора сматрати непријатељем и онда ако ускоро изда изјаве лојалности, те је, према томе, разбијено што је могуће пре.

2) Моја је намера, да концентричном операцијом са простора Ријека—Грац, с једне стране, и са простора око Софије, с друге стране, општим правцем ка Београду и јужно, продрем у Југославију, уништим југословенску оружану силу, одвојим крајњи јужни део Југославије од остале земље и да га држим за базу ради продужења немачко-италијанске офанзиве према Грчкој.

Што раније отварање саобраћаја на Дунаву и заузимање рудника бакра у Бору важно је из војно-економских разлога.

Стављајући у изглед добитке Баната и Македоније покушаће се да се задобију Мађарска и Бугарска за учешће у операцијама.

Унутрашњо-политичка затегнутост у Југославији појачаће се политичким обећањима Хрватима.

3) У појединостима наређујем следеће:

а) Чим буду готове довољне снаге и кад време буде дозвољавало непрекидним даношним нападима ваздухопловства порушити Београд и југословенске авионске организације на земљи.

б) По могућству једновремено — ни под којим условом раније — отпочети операцију „Марита“, засад са ограниченим циљем, да се поседне котлина Солуна и заузме планинско земљиште око Водена. XVIII армиски корпус може се за ту сврху ширити и преко југословенске територије.

Вољне прилике треба искористити да се спречи планска изградња фронта између Олимпа и планинског земљишта око Водена.

в) За нападе, који ће се изводити са просторије око Софије, у северозападном и са просторије Ђустендил—Горња Џумаја, у западном правцу, могу се привући све још расположиве снаге у Бугарској и Румунији с тим да, поред јединица ПАО, мора остати најмање једна дивизија за обезбеђење румунске петролејске области. Обезбеђење према турској граници привремено препустити Бугарима, а иза њих држати у приправности по могућству једну немачку тенковску дивизију.

г) Удар од Граца према југоистоку треба да уследи чим се за то прикупе потребне снаге. Врховна команда сувоземне војске цениће да ли се за отварање границе треба ширити и преко мађарске територије.

Гранично осигурање на југословенској граници има се одмах појачати.

Исто као и на бугарској граници, могу се важни објекти заузети и пре општег напада, једновремено са ваздушним нападом на Београд.

д) Ваздухопловство ће са две нападне групације потпомагати операције 12 армије и оне нове ударне групације, која ће се формирати у просторији око Граца. Оно ће стварати тежиште према временском развоју операција сувоземне војске. Мађарске организације на земљи могу се искористити за развој и при употреби.

Треба испитати да ли треба употребити борбени авиокорпус са италијанске територије. У сваком случају, пратећа заштита транспорта за Африку мора бити осигурана.

Припреме за заузимање острва Лемнос треба продужити, али задржавам себи одлуку за извођење.

Треба се старати за успешну ПАО Граца, Целовца, Бељака, Леобена и Беча.

4) Начелни споразум с Италијом за прво време утаничиће Врховна команда оружаних сила.

Од сувоземне војске треба предвидети штабове за везу код 2 италијанске армије и код Мађара.

Ваздухопловство се опуномоћује да већ сада може ступити у преговоре са врховним командама дотичних држава ради споразума у погледу граница у оперативном простору у ваздуху са италијанским и мађарским ваздухопловним снагама. Уређење мађарских авионских организација на земљи може одмах отпочети.

5) О намераваном извођењу операција и по питањима која су с тим у вези, извештаваће ме господи врховни команданти преко Врховне команде оружаних сила:

Адолф Хитлер

За тачност

потпис нечитак, капетан.

У наведеним документима карактеристично је:

— да је Врховна команда оружаних сила руковођење операцијама пренела на Врховну команду сувоземне војске (немачка оружана сила, као што је познато, састојала се из сувоземне војске, ваздухопловства и морнарице, а све команде, почев од армије навише, носиле су назив „врховна команда“);

— да у Упуту нема тачних одредаба за поједина питања која треба да уђу у почетни оперативски план (на пример, о снагама, просторијама), већ се то препушта Врховној команди сувоземне војске, евентуално у договору са Врховном командом ваздухопловства;

— да се привипут на конференцији износи одлука за одлагање завршетка припрема за план „Барбароса“ за време до 4 недеље, свакако ради што веће конспиративности; и

— да су све немачке снаге, које су биле мобилисане, а делом и концентрисане у Румунији, Бугарској, па и оне на нашем северном граничном фронту, биле предодређене за операције против СССР-а.

Из допунских докумената уз Упут № 25 види се да је 28 марта у 4 часа генералу фон Ринтелену предата наведена порука за Мусолинија под насловом „Предлог за усклађивање немачких и италијанских операција против Југославије“. У томе предлогу укратко су изнете најважније одредбе из наведеног Упута, уколико се посредно тичу Италије, али са извесним важним измењеним формулацијама. Тако се вели „за случај да политички разлог буде захтевао оружану интервенцију против Југославије“. У постављању задатака за италијанску оружану силу тражи се „заштита бока немачке нападне операције Грац наступањем што је могуће јачих снага ка линији Сплит—Јајце“... „прелаз у одбрану на грчко-албанском фронту и држање у приправности једне нападне групаације, која би пружила руку немачким снагама, упућеним према Скопљу и јужно“... „неутралисањем југословенских поморских ратних снага“... „доцније продужење напада на грчком фронту у Албанији“...

Значајна је и формулација крајњег политичког циља рата „да се њена (југословенска) оружана сила потуче и њена државна територија растроји“... За ову сврху истиче се нарочито да је пожељно „да се хрватским стремљењима за самосталношћу изађе у сваком погледу у сусрет и Хрвати третирају као пријатељи осовине. Целисходно је из тих разлога да се одустане од ма каквих ваздушних напада на хрватском подручју, уколико се не би радило о употреби противу непријатељских снага, које би се ту бориле“.

Италијани треба да рачунају да ће немачки напад на Грчку почети 2—3 априла, напад јужно од Софије 3 или 4, а из простора око Граца и источно 12 априла.

Четврти документ немачке Врховне команде оружаних сила, од 28 марта 1941 године, садржи допуну Упута № 25 под насловом „Смернице за третирање питања пропаганде против Југославије“. Ту се, поред осталог претежно општег, начелног и познатог садржаја, наводи да поред Хрвата, Босанце и Македонце не треба сматрати непријатељима, ако се не би непријатељски односили према Немцима, али је најважније то, што се из адреса може наслутити, да је поред 12 армије и 2 немачка армија предвиђена за овај рат.

У петом документу, „Специјална наређења за Упут № 25“, од 12 марта, изложене су мере за административно уређење позадине. У њима нема ничега што би у оперативном смислу битно допуњавало оно, што се из претходних докумената не би већ знало.

У шестом документу, од 31 марта, Врховна команда оружаних сила саопштава Хитлеру одлуку за отпочињање операција, и то: напад „Марита“, офанзива ка Скопљу и ваздушни напад на југословенске организације на земљи и на Београд 5 априла; офанзива ка Нишу 8, а из предела Граца, снагама којима се дотле буде располагало, 12 априла. Сем тога, ставља се у изглед привремено ојачање групације према Нишу са 22 дивизијом и наређује се чишћење мина на Дунаву.

Пошто не располажемо другим документима Врховне команде оружаних сила, па чак ни документима Врховне команде сувоземне војске, која је конкретно морала да одреди почетни оперативски план, реконструкцији његове обраде мора се прићи посредним путем — на основу разних аката разних команди.

„Армиска заповест № 4“ (са № 3 не располаже се), коју је издала Врховна команда 12 армије 2 априла 1941 године, документовано утврђује све важније елементе немачког почетног плана за операције, које су се имале извести према Грчкој и према Југославији из Баната и Бугарске, тј. на оним војиштима на којима је пало решење.

Иако је „Армиска заповест № 4“, по детаљима и по садржају, веома значајна и поучна, ипак ћемо, због њене опсежности, приказати само њене најважније одредбе.

У њој се полази са становишта да је за рат против Југославије пала дефинитивна одлука, али чак и тада, тј. 2 априла каже се да је „садејство италијанских и мађарских снага за сада још нејасно“. Затим се претпоставља да ће Грци, с обзиром на веру у енглеску и југословенску подршку, вероватно иставити отсудан отпор немачком нападу, а има се података и о њиховој намери за постепено повлачење из Источне Македоније уз узастопне отпоре на Мести, доњој Струми и северно на утврђеној Метакасовој линији и у наслону на Беласицу пл., на линију Кајмакчалан—Воден—Бер—Катерини, где би се дао отсудан отпор. Даље се претпоставља да Грчка има четири дивизије на Метакасовој линији, око две дивизије и једну новоформирану брзу бригаду око Солуна, једну резервну дивизију у простору Воден—Катерини, петнаест дивизија на Албанском фронту, две резервне дивизије у формирању око Атине и на Пелопонезу, и да се отпочело са формирањем још две резервне дивизије у Јужној Грчкој и укупно око 220 авиона. Такође се цени да у Грчкој има око три моторизоване енглеске дивизије, од којих можда једна тенковска, са предњим деловима на линији Бер—Воден, једним делом снага у наступању од Катерини до Ларисе, а другим у искрцавању код Атине. Искрцавање Енглеза на острвима Тасос, Лемнос и Лезбос потврђено је.

За Југославију се претпоставља да ће „сигурно све предузети да спречи немачки продор према италијанском фронту у Албанији и да одржи везу са енглеско-грчким снагама. Због тога су на југоистоку Југославије концентрисане првенствено активне трупе, које ће се, без сумње, од почетка упорно борити и најкасније иза Мораве—Вардара отсудно бранити. Сем тога, мора се рачунати да ће југословенске трупе, можда ојачане енглеским моторизованим трупама, продрети у Албанију у бок и позадину Италијана. (Подвука М. З.). Даље се претпоставља да ће општа мобилизација бити извршена до 3 априла и да се Трећа и Пета армија налазе у пуној приправности (Трећа армија са три пешадиске дивизије, девет мешовитих бригада, једном коњичком бригадом и једним одељењем тенкова, а Пета армија са пет пешадиских и једном коњичком дивизијом и једним тенковским одељењем). Каже се да југословенско ваздухопловство стоји на значајној висини, а нарочито се истичу добре организације на земљи и многобројност раштрканих аероплана и узлетништа, тако да се неће моћи разорити у једном дану.

Напад Турске из Тракије изгледао је невероватан. Потврђује се да Турска у Тракији располаже са двадесет и осам дивизија.

О немачким намерама, задацима и раду, из заповести се може видети углавном све што је битно за почетни оперативски план уколико се односи на 12 немачку армију. Због тога ћемо у изводу изложити све што је од значаја у том погледу.

12 армија добила је главни задатак да Д дана изненадно пређе у напад преко југословенско-бугарске границе од Ђустендила до западно од Петрича и преко грчко-бугарске границе и развије непријатељске снаге у Јужној Србији и грчкој Тракији. Циљ напада „што је могуће брже продрети до албанске границе западно од Скопља, преко Вардара ка линији Воден—Бер, до Солуна и на северну обалу Егејског Мора“

(подвучено у оригиналу), тиме створити предуслов за уништење тако постављених југословенских и грчко-енглеских групација, чему ће се приступити у даљем току операција.

Даљи задатак 12 армије је да дана **В**, са Тенковском групом 1, са просторије северозападно од Софије, а дана **С** из западног дела Румуније (преко Темишвара) концентрично наступа општим правцем ка Београду, распрши непријатељске снаге око Ниша и Крушевца и североисточно од Београда, брзо заузме „српски“ главни град и отвори жел езничку пругу и путеве Београд—Ниш—Софија, као и Дунав. (Подвучено у оригиналу).

За извршење ових задатака, који се и по формулацији сигурно подударају са оним, добивеним од Врховне команде сувоземне војске, командант 12 армије поставио је непосредно потчињеним јединицама следеће задатке:

XXXX армиском корпусу да са просторије Ђустендил—Горња Цумаја дана **Х** изненадно наступа и продре преко Куманова и Штипа ка Скопљу, са тежиштем дуж друма Ђустендил—Скопље. При томе, прикупљеном снагом потуђи српске јединице на простору Куманово, Скопље, Штип, благовремено заузети Скопље и одмах, без прекида, даље надирати до албанске границе општим правцем Призрен—Тетово (вероватно се мисли ка Призрену и Тетову, јер између ова два места лежи Шар Планина), како би се благовремено неутралисао утицај делова југословенске војске на северно крило Италијанског фронта у Албанији. „Уколико ће се **XXXX армиски корпус моћи привући за операције против Грчке, зависеће од развоја ситуације**“. (Подвукао М. З.).

XVIII армиском корпусу да дана **Х** препадом отвори преседлину Рупел-а, да својим чврсто прикупљеним снагама на западном крилу разбие грчку раничну одбрану и надире што је могуће брже „са брзим јединицама (2 тенковска дивизија, итд.), ширећи се западно од Дојранског Језера, ка Солуну, као и преко Вардара на **Воден** (овде тежиште) — Бер. За форсирање Стримова (доње Струме) упутити 72 дивизију на Серез“.

XXX армиском корпусу да дана **Х** што брже надире према линији Ксанти—Комотини, форсира прелазе преко Месте и нападне Солун преко Кавале.

Тенковској групи 1 да са просторије северозападно од Софије изненадно пређе у напад преко српско-бугарске границе, разбие непријатељску групацију код Пирота (овде тежиште) и Лесковца и што је могуће брже продире ка линији Ниш—Крушевац, а одатле да заједно са **XXXXI армиским корпусом** — који ће дана **С** предузети наступање од Темишвара — концентрично нападне на Београд.

16 тенковској дивизији да остане на простору Стара Загора—Сливен на расположењу армије, спремна да у садејству с бугарским снагама противстане евентуалном турском нападу. Даље командант 12 армије утврђује границе зона дејства појединих корпуса. За нас је нарочито од интереса граница између XVIII и XXXX армиског корпуса, која је ишла линијом Разлог (између планина Рило и Пирин) —Симитли (јужно од Горње Цумаје) —Криволак—Битољ (сва места за XXXX армиски корпус) и граница између Тенковске групе 1 и XXXX армиског корпуса: Софија—Лева Река (обе вароши за Тенковску групу 1) —Ристовац (за XXXX армиски корпус).

У армиској резерви налазиће се штаб **L армиског корпуса** са потчињеном 46 пешадиском дивизијом у прикупљању око Пазарџика, за употребу према потреби преко Самокова или Разлога, штаб **XI армиског корпуса** са 76 и 198 пешадиском дивизијом у подилажењу граници, вероватно ка Дупници, челом код Новоселци (источно од Софије) и 60 пешадиске дивизија (моторизирана) у пределу Дупнице за употребу код Тенковске групе 1 или XXXX корпуса.

Од војне мисије у Румунији захтеваће се да артиљеријом обезбеди Бердап и изврши заштиту од монитора и пловених мина на Дунаву.

Бугарска ће „мобилисати даље снаге и, пре свега, појачати заштиту према Турској“, али из политичких разлога „до даљег“ неће прелазити на грчку ни југословенску границу.

VIII авиокорпус првенствено ће потпомагати напад XVIII армиског корпуса при отварању пролаза код преседлине Рупел, затим XXXX армиски корпус при надирању ка Скопљу, а даље према развоју догађаја пружаће делимичну помоћ и Тенковској групи 1.

„Даљи је задатак VIII авиокорпуса да у оквиру **ваздушне флоте 4** (подвукао М. З.) по извршеном извиђању што раније нападне организације ваздухопловства на земљи и нападом на Скопље и Солун прекине железничке мреже“.

У одредбама за извиђање истиче се следећи веома значајан и карактеристичан став за критичку оцену плана и рада југословенског, грчког, па и енглеског војног руководства: „Уопште, треба првенствено и **благовремено установити да ли Срби привлаче даље снаге из северне Југославије у правцу Скопља, да ли наступају енглеске снаге у јужни део Југославије и да ли Грци из Албаније или из унутрашњости Грчке привлаче снаге у правцу Воден—Солун или се евакуише источна Македонија.** Важна је даље брза констатација евентуалних непријатељских искрцавања на северној обали Егејског Мора“.

(Подвучено у оригиналу).

Према томе, на основу раније изложених података, нарочито оних из ове армиске заповести и фрагментарних заповести и извештаја које су потчињени штабови и јединице слали 12 армији (чијим службеним немачким преписима располажемо) у стању смо да скоро сигурно и **историски тачно** одредимо све важније елементе немачког почетног оперативског плана, уколико се односи на 12 армију, односно за напад на Грчку и за напад на део Југославије од Баната па на југ.

У састав 12 немачке армије за почетне операције улазили су:*)

XXXXI армиски корпус (SS дивизија „Das Reich“ (моторизована) и пешадиски пук „Grossdeutschland“ (моторизован);

— **Тенковска група 1** под командом генерал-пуковника Клајста (састава: XIV армиски корпус са 4 брдском дивизијом, 294 пешадиском дивизијом, 11 тенковском дивизијом и 5 тенковска дивизија);

— **XL (односно, XXXX, како Немци пишу) армиски корпус** (SS дивизија Leibstandarte „Adolf Hitler“ — моторизована; 73 пешадиска и 9 тенковска дивизија);

— **XVIII армиски корпус** (5 и 6 брдска дивизија, 72 пешадиска и 2 тенковска дивизија и 125 пешадиски пук);

— **XXX армиски корпус** (50 и 164 пешадиска дивизија);

— **VIII авиокорпус;**

— **Армиска резерва** (штаб I армиског корпуса са 46 пешадиском дивизијом;

XI армиски корпус са 76 и 198 пешадиском дивизијом; затим 60 моторизована пешадиска и 16 тенковска дивизија);

— **Од војне мисије у Румунији** већином техничке јединице у Ђерлапу.

Према томе, **укупна јачина** 12 армије пред почетак операција износила је: 11 пешадиских, 3 моторизоване, 5 тенковских дивизија и два пешадиска пука. Од ових снага предвиђено је за напад преко грчко-бугарске границе, дакле непосредно на грчке снаге: 5 пешадиских дивизија и један пешадиски пук, а преко југословенско-бугарске границе за напад на југословенске снаге: 6 пешадиских, 3 моторизоване и 4 тенковске дивизије и један пешадиски пук. Како се види из претходних инструкција две дивизије XI армиског корпуса биле су намењене у другој линији за употребу на југословенској територији за одржавање расцепа између Северне и Јужне Србије где су и уведене, те су као и 46 пешадиска дивизија урачунате у горњи број дивизија, 16 тенковска дивизија могла је тек у другој линији доћи у обзир за употребу према Грчкој или Југославији.

У оваквом саставу и подели снага, по нашем мишљењу, потпуно доследно и правилно се одражава цела стратегиска и оперативна концепција у духу намера

*) Није утврђено да ли је и 22 дивизија, која је била стављена у изглед, стварно ушла у састав армије, тако да на њу касније нећемо рачунати.

Поред тога, у неким нашим преводима, па и у изјавама немачких заробљеника, погрешно се појављују називи „XXXX оклопни корпус“, „XVIII брдски или планински корпус“ и др. (У том времену сви употребљени корпуси поред римског броја носили су званичан назив само „армиски корпус“, без обзира да ли су пре или касније имали или добили још и неки допунски назив. Такође, није препоручљиво „Gebirgsdivision“ и сл. преводити са „планинска“, него „брдска“ дивизија, јер и код нас и на страни постоје организационе разлике између планинских и брдских јединица).

Врховне команде оружаних сила, вероватно и сувоземне војске, а свакако и 12 армије, за извођење операција на датом простору, што ће се при критичком осврту још подробније осветлити.

Задаци, циљеви, полазни положаји, основна оперативна и маневарска идеја, као и други елементи почетног оперативског плана, како за рад 12 армије, тако и њених непосредно потчињених главних делова, већ су изнети у „армиској заповести № 4“.

Због недостатака историске грађе и литературе много је теже дати конкретне, потпуне и сигурне податке за рад немачке 2 армије. За сада располажемо само службеним преписима тајних, дневних обавештења о овој армији, која је Врховна команда сувоземне војске доставила 12 немачкој армији 11, 13, 15, 16, 17, 19 и 20 априла. Али и према овим штурим подацима могло би се скоро сигурно закључити да су у састав 2 армије улазили:

- XLIX армиски корпус (1 брдска и 79 пешадиска дивизија);
- LI армиски корпус (132 и 183 пешадиска дивизија);
- LII армиски корпус (125 пешадиска и 101 лака дивизија);
- XXXXVI армиски корпус (16 моторизована и 8 тенковска дивизија);
- 14 тенковска дивизија (која је дошла из Румуније).

Укупно 9 дивизија (5 пешадиских, 2 тенковске, 1 моторизована и 1 лака).

Вероватно је да су биле предвиђене и друге јединице, чије је одашиљање на концентрациску просторију благовремено обустављено услед брзог развоја догађаја.

И на основу ових података може се са сигурношћу закључити да се XLIX армиски корпус концентрисао у околини Целовца, LI и LII армиски корпус на правцу Грац—Марибор, XXXXVI армиски корпус и 14 тенковска дивизија око Барча.

Према правцима наступања може се претпоставити да је XLIX армиски корпус имао задатак да надире правцем Дравоград—Цеље (делови западно преко Караванки) — Ново Место—Карловац и садејствује 2 италијанској армији. LI армиски корпус имао је са 14 тенковском дивизијом да концентрично наступа на Загреб, а одавде преко Бања Луке ка Сарајеву. XXXXVI армиски корпус, у садејству са мађарским моторизованим корпусом, који је оперисао преко Барање, имао је свакако да форсира Драву, а потом надирући кроз Срем, евентуално и Мачву, да са југа учествује у заузимању Београда заједно са деловима Тенковске групе 1 и XXXXI армиским корпусом, који је наступао од Темишвара. LII армиски корпус, који се најкасније концентрисао, следовао би, вероватно, у другој линији иза LI армиског корпуса до Загреба, а онда, према развоју ситуације, даље кроз Босну или позади XXXXVI армиског корпуса.

Према писменој изјави генерал-пуковника Лера, целокупно ваздухопловство, намењено за немачку 2 и 12 армију, припадало је 4 ваздушној флоти, која је била под његовом непосредном командом. За рад са овим армијама били су предвиђени: VIII авиокорпус, јединице авиокоманде Арад (2 ескадре штука и ловаца), авиокоманде Беча и Бечког Новог Места (2 бомбардерске ескадре) и авиокоманда Штајерска, око Граца (ескадра штука и ловаца), а вероватно и извесни бомбардерски делови, са италијанских аеродрома, који су нормално дејствовали према Африци и Атлантику.

Још у самом почетку операција наведени састави су се ускоро почели мењати. Већ 13 априла, као граница између 12 и 2 армије, одређена је линија Софија—Призрен—северна албанска граница, а Тенковска група 1 прешла је у састав 2 армије. И време почетка операције мењано је и на крају дефинитивно утврђено, и то: 6 априла за XXXX, XVIII и XXX армиски корпус, 8 априла за Тенковску групу 1, 11 априла за XXXXI корпус и 10 априла за првоприкупљене делове 2 армије.

Из свега досадашњег произлази да су Немци у свом почетном оперативском плану за напад на југословенску територију предвидели две армије са најмање: 11 пешадиских, 4 моторизоване, 1 лаком и 6 тенковских дивизија и једним пешадиским пуком — дакле укупно 22 дивизије*).

*) После рата 1945 године од бугарског министарства војске тражена је непријатељска архивска грађа, која се односи на НОР и рат Југославије 1941 године, али је одговорено да је сву архиву однео Трећи украјински фронт. Била су достављена

У ратним и почетним операциским плановима разматрају се живи и материјални потенцијал земље, начин његовог прелаза из мирнодопског у ратно стање, нарочито уређење просторија које улазе у ратом захваћене области, као и стање припрема које су извршене у сваком подручју, што у свему чини спрему једне војске, односно земље, за рат. Ту би улазила, углавном, организација и формација војне силе у мирно доба, њена мобилизација, концентрација и за рат уређена позадина. Нема потребе да улазимо у то како су Немци вршили таква разматрања у односу на нас.

Немачка се налазила у рату и, према томе, била је потпуно спремна да га пренесе и на друга ратишта. Тада је била заузета само на Афричком ратишту, имала је на претек мобилисаних снага, које је требало само на најподеснији начин померити и груписати на предвиђеним концентрациским просторијама. Изгледа да су стварне припреме отпочеле још 27 марта тако да снаге 12 армије, одређене за Грчку и Македонију, буду спремне пре 6 априла, када су отпочеле операције. Операције осталих немачких групација, италијанских и мађарских снага отпочеле су пре но што је првобитно било предвиђено време њихове потпуне готовости, свакако услед неочекиваног развоја догађаја према Грчкој и Македонији.

II

ИТАЛИЈАНСКИ РАТНИ И ПОЧЕТНИ ОПЕРАЦИСКИ ПЛАН

Ни за ове планове не располажемо довољним архивским материјалом, осим неких фрагмената који се односе на северно војиште и Задар (за албанско војиште нема скоро никаквог материјала). Природно је да су Италијани разрадили своје ратне и почетне операциске планове према Југославији које су према потреби мењали и одржавали у непрекидној евиденцији, пошто су стално веровали у могућност рата са Југославијом. У том духу вршене су и сталне припреме за уређење војишне просторије и обезбеђење граничног фронта. Веће промене у овим плановима извршене су при уласку Италије у рат на Западном фронту, према Грчкој и у Африци, а нарочито у времену криза, које су наступиле за Италијане и на Египатском и Грчком фронту на прекретници 1940/41 године.

Немамо писмених података на основу којих бисмо могли установити крајњи циљ који су Италијани поставили за рат 1941 године противу Југославије. Међутим, циљ је био јасан, и поред свих неистинитих и неискрених службених изјава министра спољних послова, грофа Ђана (коју је дао 6 априла 1941 године), да је Италија потписом уговора о пријатељству са Југославијом, марта 1937 године, желела „поставити сталну и сигурну базу лојалне политичке сарадње између ове две земље. Требало је да он буде и пакт јадранског мира и ми смо га третирали и закључили са чврстом намером да буде почетак нове ере у односима ова два народа. Поклањајући верност југословенској влади, надали смо се да она ни с њене стране неће бити мања“. На крају се каже: „С обзиром на ову чињеницу (мисли се на догађај 27 марта, М. З.) италијанска влада одлучила је да дејствује својим сувоземним, поморским и ваздушним снагама у тесној сарадњи са снагама Немачке“.

само глобална, недокументована обавештења за рат 1941 године на непуне две странице куцане на писаћој машини. Према тим подацима за операције на Балкану било је предвиђено 33 немачке и 36 италијанских дивизија и 14 мађарских бригада. Дивизије, које су припадале 12 немачкој армији, тачно су наведене по броју, али су корпусни састави погрешни, а армска резерва изостављена.

„Од тих немачких састава из Бугарске су наступали против Југославије само ови делови 12 немачке армије...

- 3 тенковске дивизије (без 2 тенковске дивизије);
- 1 моторизована пешадиска дивизија;
- 2 пешадиске дивизије;
- 1 брдска дивизија;
- 1 SS дивизија“.

Као што се види, ово се не подудара са немачким подацима,

Када се прочита објављени дневник грофа Тана (који га сматра „истинитом исповешћу једног на смрт осуђеног и вери кроз оданог човека“), онда се тек види сав цинизам његове службене изјаве од 6 априла коју смо напред навели.

Стварни ратни циљ свакако је био (као и Немачке) да се „југословенска оружана сила потуче и њена државна територија растроји“ и да се приграби што већи део југословенске територије, уколико буду дозвољавали специјални интереси савезничке Бугарске, Немачке и Мађарске.

У почетном операциском плану Италијана, све до 27 марта, испољава се дефанзивни карактер дејства на северном војишту. На албанском војишту, према тадашњем развоју ситуације, могла се предвиђати, такође, само дефанзива, иако о томе немамо никаквог архивског материјала. Према службеном препису концепта команде 2 армије, од 19 фебруара 1941 године, на северном војишту предвиђала се одбрана на два појаса: на првом, дуж границе, углавном, на линији: Матуље, са наслонем на море, потом источно од Постојне, кроз с. Годовић, западно од Идрије и Церкна на Порсен (1622), на дуж саме границе преко р. Феле (Бела) с наслонем на Карнске Алпе; и на другом појасу, углавном, са наслонем јужно на Истру, преко Св. Петра на Красу — с. Хрушевје — с. Црни Врх — Св. Луција код Толмина, даље западним прибрежјем р. Соче. (Ови положаји се наводе зато што су, углавном, послужили као полазни положаји за каснији стварни напад).

Појаси су стално утврђивани и, углавном, линијом Церкница — Св. Петар на Красу — Сеножече, подељени на северни и јужни сектор. Северни сектор био је додељен XI, а јужни V армиском корпусу. У армиској резерви била су 2—3 армиска корпуса. Сви ови корпуси били су променљивог састава и допуњени разним специјалним формацијама. Армија је имала задатак да води маневарску одбрану с тим да на последњем појасу пређе у отсудну одбрану.

На основу достављених намера и захтева немачке Врховне команде после 27 марта, овај план је добио дефанзивно-офанзивни карактер, тј. одбранбене мере остале су и даље на снази, пошто се рачунало са евентуалним нападом Југославије. Тако се, још у заповести команданта 2 армије № 2270 — оп., од 6 априла 1941 године (чијим се оригиналом располаже), испољава првенствено одбранбена улога армије: „1) Задатак. 2 армија треба да осигура одбрану јулиске границе од преседлине Соссау (Кук, на гребену Карнских Алпа, М.З.) до мора...“ 3) „Оперативни план. Намеравам: да дивизијама прве линије до крајности браним први одбранбени појас (положај отпора); да располажем снажном, рашићлањеном и ешелонираном маневарском масом којом ћу моћи муњевито да одговорим свим могућностима“. (Као што се види у последњем пасусу, иако доста одмерено, испољава се и офанзивна улога армије).

Према концепту заповести 2 армије (којим се располаже) изгледа да је тек 7 априла 1941 године план добио чисто офанзивни карактер. У њему се предвиђа: „...“ — Наступати до линије Сплит—Јајце у садејству са Немцима у зони Љубљана—Кочевје—Огулин—Слуњ (закључно) — Двор — Бања Лука (места искључно).

Операциски план

— Дејствовати масовно на једном уском фронту и разбити непријатељску заштиту.

— Скренути према југоистоку, чим се дође на путну мрежу динарских падина.

При обртању:

— на северу одржавати нападни елан, тежећи да се наступањем оствари гоњење непријатеља и што пре овлада комуникациском мрежом;

— на југу развијати одговарајуће акције сагласно онима при обртању и заокружити одбранбени систем око Камењака“.

Распоред снага, задаци и зоне наступања главних делова армије

III група алпина ојачана другим јединицама и XI армиски корпус (пешадиске дивизије »Re« и »Isonzo« и друге ситније јединице), у зони северно од линије Сеножече—Грахово (код Церкнице) — Содражица, имали су обезбедити додељени гранични фронт. Чим се укажу знаци отступања непријатеља, услед пробоја на југу, прећи у наступање са главним задатком да се затворе комуникације, које изводе на линију Љубљана—Велика Пољана (на пола пута Љубљана—Кочевје) и обезбеди лево

крило и бок VI армиског корпуса. При томе, III група алпина имала је да дејствује северно од Св. Луције — р. Идрије — с. Жирја; главни правац наступања Логатец — Боровница — Содражица; помоћни ка Љубљани.

VI армиски корпус (пешадиске дивизије »Ravenna«, »Sassari«, »Assietta«, »Friuli« и др.) имао је да разбије непријатељске одбранбене организације између Церкнице и Чабра, потом да брзо надире у дубину и овлада високим гредима код Лошког Потока (тј. Пивком и В. Снежником). Тежиште рада управити према југоистоку на правцу Лошки Поток — Брод на Купи. Надирати крајњом одлучношћу да се што пре дође до постављеног објекта.

V армиски корпус (пешадиске дивизије „Lombardia“, „Bergamo“ и „...“ — сигурно нека дивизија која ће се доцније одредити — М.З.) — имао је да напада од Чабарске Драге до Матуља на мору правцима ка Мрзлој Водици и преко Ријеке — Бакра ка Краљевици, са циљем да се заокружи одбрана код Камењака (на Речини).

У армиској резерви иза фронта били су предвиђени **моторизовани армиски корпус** (две моторизоване и једна тенковска дивизија) и **армиски брзи корпус** (три дивизије).

Укупно се располагало са 8 пешадиских, две моторизоване, једном тенковском (дивизија „Littoria“) и три брзе дивизије, тј. **са 14 дивизија и групом алпина и многобројним ситним ојачањима**.

У Задру су биле посадне трупе јачине око једне дивизије, које су у току операција прешле и у офанзиву.

За југословенско-албанско војиште расположемо само извештајем немачког официра за везу, од 17 априла, из кога се види да се на правцу Скадар — Дубровник налазио XVII италијански армиски корпус (дивизије »Centaurο«, »Marche«, »Messina«).

Због недостатка армиског материјала за ову сврху засада могу донекле послужити већ објављена дела Uga Cavallera »Commando Supremo — Diario 1940 — 43 del Capo di S. M. G.« и Emilia Canevaria »La guerra italiana« који, између осталог, пише „... На јулиској граници **брзо је прикупљена 2 италијанска армија** под командом генерала Vittoria Ambrosia. **Била је састављена од осам дивизија, и то: три пешадиске, две брзе, две моторизоване, једна тенковска** и око сто батерија средњег и већег калибра ван дивизиских састава.

Док су наше трупе алпина опкољавале долину горње Саве, једна брза колона ушла је 11 априла у Љубљану. Одавде су биле испушене разне колоне од којих су једне ступиле у додир са Немцима у Карловцу, друге су наставиле брз покрет дуж обале ради окупације Далмације и пружања помоћи Задру, на који су југословенске трупе вршиле притисак, и, даље да би се сјединиле са трупама из Албаније, које су, **пошто су потукле Југословене на Скадру**, напредовале ка Црној Гори и уз обаду „...“ (подвукао М.З. да би се читаоцима скренула пажња на начин извртања непобитних историских чињеница. Према овоме ће и наш ослонац на ове италијанске податке, у колико буду и нетачни, ићи једино на нашу штету).

Према Грцима на стабилизваном фронту Химара (јужно од Валоне) — Тепелен — Томарица — Лин (на Охридском Језеру) стајале су 11 италијанска армија, углавном западно и 9 италијанска армија источно од р. Девола, где је у марту било прикупљено 28 дивизија са циљем да предузму осудан напад на Грке, али се одустало од те намере због ступања Југославије у рат. Из наведене Фирерове поруке Мусолинију види се да су и Немци тражили да се до даљег обустави свака офанзива Италијана према Грцима у циљу ужег оперативног садејства с њима. Према томе, јасно је да је и то имало утицаја на одлуку.

На јулиском фронту Италија је углавном била спремна за рат. Требало је само допунити саставе одбранбеног поретка при објави рата са већ мобилисаним јединицама, а доцније усталити прелаз у офанзивне операције. Немачки успеси олакшавали су јој и убрзали овај рад.

На албанском војишту требало је извршити померање ратних јединица по фронту, које су при објави рата, углавном, биле на својим местима и спремне да ступе у борбу.

Италијани су са грчког фронта одмах одузели четири дивизије (»Centaurο«, „Puglie“, „Cuneense“, „Firenze“), два коњичка пука („Aosta“, „Milano“) и две групе „црних кошуља“ („Diamanti“ и „Agostini“), а две дивизије („Messina“, потом „Marche“), које су транспортоване за тај фронт, скренуте су према југословенско-ал-

банском војишту. Рачунало се да ће се с грчког фронта доцније пребацити и дивизија „Pinerollo“ (команданту 11 армије било је издато наређење да је држи у приправности за ту сврху).

Задатак је био одбрана око 450 км дуге југословенско-албанске границе, иза које је, према италијанској обавештајној служби, било прикупљено „не мање од 10 југословенских дивизија (двоструке јачине од наших) за извођење пројектованог њиховог напада, јер је Југославија намеравала по сваку цену да получи успех у Албанији“ и да се најхитније обезбеди бок и позадина 9 армије. (Подвукао М. З. да би се скренула пажња на претпостављену снагу Југославије, што је потребно имати у виду при критичком осврту на југословенски план. Оваква упоредна оцена јачине дивизија је површна, нетачна и често се, као и овде, злоупотребава. Можда је однос људства дивизија са два пука и мањим њиховим бројним стањем био приближно такав према дивизијама од три пука, али је зато тај однос повољнији за италијанску дивизију због ојачања многобројним ватреним средствима, због веће покретљивости и др., што је на планинском земљишту било од великог значаја).

Према наводима *Saneraria*, по једном мишљењу, требало је бранити гранични фронт, ослањајући се на два јака ослонца — око Дебра и Скадра и на ток Дрима (који тече између њих и који до средине маја претставља моћну препреку пошто није газан), а по другом, које је подржавано из Рима, требало је одбрану повући у унутрашњост земље на централни положај: *Miloti—Q. Shtames—Librahds—Terelen—седло Logori*. Ипак је усвојено прво мишљење за које се, изгледа, нарочито залажио генерал Кавалеро, врховни командант свију италијанских снага у Албанији, с обзиром на положај Скадра и његов војни и политички значај.

За заштиту левог крила 9 армије одмах су упућени тек искрцана дивизија „Figenza“ и батаљон алипина „Intra“; за заштиту бока према Дебру, планинска дивизија „Cuneense“ и коњички пукови „Milano“ и „Aosta“, а заштита Дрима, између Скадра и Дебра, била је поверена ојачаној дивизији „Puglie“ и групи „дрних кошуља“.

Према Скадру прикупиле су се дивизија „Centauro“ (делом тенковска, а делом моторизована), пешадиска дивизија „Messina“, а око 7 априла и пешадиска дивизија „Marche“. Групе у рејону Скадра биле су потчињене штабу XVII (генерал *Pafundi Giuseppe*), а у рејону Дебра штабу XIV армиског корпуса (генерал *Vecchi Giovanni*). Оба корпуса била су непосредно потчињена генералу *Cavalleru*.

Сем тога, за непосредну заштиту левог крила и ближег бока према Југославији, наређено је команданту 9 армије генералу *Pirzio Biroli-u*, да под командом генерала *Nasci Gabriela* образује од својих трупa један армиски корпус на правцима Дебар—*Librahds, Librahds—Čafa Sane*.

Тако се развијао на брзу руку пројектовани италијански почетни оперативски план на југословенско-албанском војишту.

По својој суштини план је био не само одбранбеног, но чисто пасивног карактера. Према Југославији употребљено је 6 дивизија, 2 коњичка пука и многе друге мање јединице које су пре тога биле намењене према Грцима. Две дивизије, „Pinerollo“ и „Arezzo“ (које су доцније оперисале кроз југословенску територију) држане су у приправности.

Укупна снага коју су Италијани наменили за рат против Југославије износила је на свим фронтима 21, односно 23 дивизије,^{*)} једну групу алипина, 2 коњичка пука и велики број других ситнијих јединица, а према Грцима 24, односно 22 дивизије (према томе коме ће се урачунати дивизије „Pinerollo“, „Arezzo“). Као што се види, према Грчкој и према Југославији биле су одређене, углавном подједнаке снаге.

III

Мађарски ратни и почетни оперативски планови

Ни о учешћу Мађара на страни осовине у нападу на Југославију 1941 године за сада такође не располажемо никаквом архивском грађом, али се из цити-

*) Рачунајући и на снаге у Задру, које су ускоро формиране у дивизију.

раних немачких докумената види да је и мађарски главни ратни циљ био уништење југословенске војске и растројавање њене државне територије. Према немачким документима Мађарима је, као награда за учешће у рату против Југославије, обећано да добију Бачку, Банат и Барању (Банат им је тек доцније оспорен). Из мемоара В. Черчила види се да је Хитлер у својим обећањима ишао и много даље. Мађарски посланик у Берлину упућен је 27 марта 1941 године авионом у Будимпешту са хитном поруком регенту Хортиу:

„Југославија ће бити уништена зато што се јавно одрекла политике споразума са Осовином. Већи део немачких војних снага мора да прође кроз Мађарску. Међутим, главни ударац неће бити изведен на мађарском сектору. Ту треба да интервенише мађарска војска, а у накнаду за сарадњу, Мађарска ће моћи поново да окупира целу територију, коју је некада морала да уступи Југославији“. (Подвукао М. З.).

Због упада Мађара у Прекомурје и Срем према Винковцима може се с правом закључити да су код њих биле васкрснуле наде за обновом некадашњих својих фаталних односа са Хрватском.

Мађарски почетни оперативски план био је свакако саображен немачком плану и израђен према немачким потребама и жељама.

Из расположивих немачких службених докумената може се разабрати да је „мађарска армија 11 априла ујутро прешла између Драве и Тисе у напад преко мађарско-југословенске границе“, да је иста армија „12 априла заузела трокут Драва—Дунав и преко Осијека ступила у везу са XXXVI армиским корпусом. Мађарске снаге, које су наступале између Дунава и Тисе, савладале су 11 и 12 априла сва српска гранична утврђења и до 12 априла увече брзим јединицама прешле линију Оџаци—Србобран према југу“, и најзад, да је 19 априла „краљ. мађарски I моторизовани армиски корпус са јужним деловима добро на просторију Винковци—Шид“.

Према овом, и добивеним подацима из бугарског војног министарства 1945 године, може се закључити да су мађарске снаге, намењене за рат против Југославије, могле износити најмање око 6 дивизија, од којих 2—3 коњичке, односно брзе.

Иако не располажемо никаквим подацима, може се закључити да су Мађари веома лако прешли у ратну готовост, с обзиром на добру комуникациску мрежу, благовремену обавештеност, могућност дужег рока за извршење припрема и на релативно мале снаге које су биле предвиђене према Југославији, као и на потпуну безбедност њихове територије, јер се у датој општој политичкој и стратешкој ситуацији није никако могла очекивати нека офанзива Југославије према Мађарској.

По свему изгледа да формални, заједнички немачко-италијанско-мађарски оперативски план није ни постојао. Али, из цитиране преписке између Хитлера и Мусолинија и навода у армиским заповестима јасно се види да је Хитлер по свим битним питањима усклађивао рад својих савезника и да су они све његове сугестије тачно извршавали. Сем тога, он је свуда имао своје офицере за везу, који су савесно пратили рад и утицали да се намерама немачких команди изиђе потпуно у сусрет.

IV

БУГАРСКА

Бугарска је остала „неутрална“ све док јој нису антифашистичке земље објавиле рат. Њена улога у рату против Југославије и Грчке 1941 године веома се тешко може сагледати у свим својим последицама, јер је ненормална, камуфлирана и компликована. Њен допринос у корист Немачке, као ни штета коју је својим држањем нанела нападнутим суседима и антифашистичкој коалицији уопште у Другом светском рату, не може се бројкама изразити. Да ли би се Немци могли ангажовати противу Грка, да је Бугарска поштено одржала своју неутралност и у каквом би војном положају била Југославија 1941 године, да је Бугарска била неутрална или да је за одбрану свог државног суверенитета заједно са Југославијом ступила у рат против Немачке, као што је, у духу постојећих уговора, била донекле и обавезна? Јасно се види под како би тешким условима Хитлер могао приступити свом основном задатку — уништењу СССР-а — да је претходно морао савлађивати уједињене бал-

канске народе од око 40 милиона становника, или да је, чак и у случају њихове неутралности, морао имати потребну заштиту према њима ради сваке евентуалности.

Поред стратезиско-географских незгода до којих је дошло због тога што су Бугари дозволили Немцима да се уклоне између Југославије и Грчке и да им на тај начин на најосетљивијим местима угрозе отступнице, напоменућемо и то да су Немци, на основу „неутралног“ држања Бугарске, могли да изведу све своје припреме и стратезиски развој на самим границама и да на фронту према Турској задрже само своју 1 тенковску дивизију, јер су им Бугари ставили на расположење све своје снаге које су благовремено мобилисали.

У разматрању односа снага и других околности у обостраним почетним операциским плановима ограничићемо се само на односе Немаца, Италијана и Мађара, с једне, и Југославије и Грчке, с друге стране, да би упростили ствари и избегли многобројне приближне претпоставке. Па, ипак, анализом крупне улоге Бугарске, руковођене од стране фердинандовском перфидијом васпитаних државника, могу се објаснити многе војне тешкоће и узроци војног слома Југославије и Грчке, чије су последнице значајне не само по балканске народе, него и за цео антифашистички свет.

У сличном смислу мораће се, при детаљнијем разматрању овог рата, испитати и улога Румуније, која је такође остала „неутрална“, препустивши Немцима своју територију да на њој и са ње врше своје припреме, односно нападе на некадашњу њену савезницу, Југославију.

V

Ратни и почетни операциски планови Југославије

За ратне планове Југославије и извођење операција такође немамо никакве службене писмене документације.*)

Због тога је Војно-историски институт прикупио писмене извештаје од тадашњих виших југословенских руководиоца и других лица која су могла имати већег увиђаја у припреме и операције тога рата, тако да се, у вези са немачким приказом који је изашао 1942 године под насловом „Преглед операција југословенске војске у априлу 1941, састављен према југословенским изворима“ у „Војно-научној ревији“, органу немачке Врховне команде, може добити доста сигурна основа за реконструкцију важнијих елемената који су улазили у југословенски ратни и почетни операциски план.

После Првог светског рата Југославија није имала никаквих тенденција за вођење нападаог рата, јер је, сем извесних делова које је морала препустити Италији, Аустрији, и нешто Мађарској, углавном била добила све своје националне територије. Међутим, нападне намере стално су постојале код неких њених суседа, првенствено код Италијана, Мађара и Бугара, које су се испољавале час у отварању, час у прикривенијем виду. Због тога и сви ратни планови који су рађени од завршетка Првог до почетка Другог светског рата у југословенском Главном генералштабу били су одбранбеног карактера, и у политичком и стратезиском погледу, па и онај „Р-41“ с којим се ушло у последњи рат. Променљиве спољно-политичке прилике и већи преломи у формациском развоју војске условљавали су да се ратни планови чешће мењају и предвиђају у разним комбинацијама, а то је негативно утицало на извођење припрема за рат.

Спрема југословенске војске за рат

Иако у овом стратезиском елементу леже битни извори неочекивано лаког и брзог слома југословенске војске у рату 1941 године, у овој студији могу се изнети само најважнији подаци, који су мање познати историчарима и нашој јавно-

*) „Ратни план 41“ и други операциски документи Врховне команде били су предати на чување генералу бивше југословенске војске почившем Чолак-Антићу који их је, приликом ослобођења Београда 1945 године, наводно, предао неком борцу да их достави некој нашој вишој команди, али сва досадашња трагања за овим документима остала су без успеха.

сти, и који су непосредно утицали и на састав и потоње извођење планова. При томе треба имати у виду да су питања морално-политичке, научно-наставне, организационо-формациске и материјалне спреме, као и припремни радови за прелаз на ратно стање војске и земље у Југославији, с обзиром на њен географски и спољно-политички положај, претстављали ретко тешке и компликоване проблеме. Зато, сваки од ових фактора заслужује да се и од стране историчара и војних критичара подробно утврди и испита, јер ће се тек тада добити потпуно тачан и документован суд и оцена о томе, који су недостаци проишли из објективних тешкоћа, а који из субјективних грешака и пропуста и које су се објективне тешкоће могле отклонити, а које не.

За 22 године постојања старе Југославије кроз кадар је прошло око два милиона људи. Обука људства била је сразмерно врло слаба због кратког рока службе у кадру, ретког позивања на вежбу и недостатака савремених борбених средстава за обуку.

У политичко-моралном погледу војска је стајала на недовољној висини, јер су несређене унутрашње политичке прилике најнеповољније утицале и на њу. Спрема официрског кадра није била уједначена — разлике које су настале између официра који су у тадању југословенску војску ушли из разних бивших држава, официра српске војске, официра који су постали од подофицира и оних који су излазили из официрских школа, нису отклоњене. Код највиших војних руководилаца из српске војске пренела су се стара трења између припадника „беле“ и „црне руке“, створила се болесна амбиција за влашћу, а с тим у вези и у официрски кадар увукли су се непотизам, протекционизам, корупција и каријеризам, тако да је долазило до неједнаког поступања према официрима и до пребрзог смењивања и уклањања са положаја највиших, способних руководилаца који се нису слагали са таким поступцима. Политичари су се наслањали на официрски кадар и из основа подривали његову кохезију и искрено другарство.

Југославија, као изразито аграрна земља, са неразвијеним рударством и индустријом, није могла пружити војсци ни приближна средства за ону технику, какву је изискивао модерни рат. Војни заводи и приватна индустрија били су способни за израду лаког наоружања, муниције, бомби и сл., за оправку тешког наоружања и за израду извесне врсте алата и материјала по инжињерској, санитетској, ветеринарској и економској грани. Ваздухопловна, аутомобилска, моторна индустрија биле су тек у зачетку и без утицаја на ратну спремност војске.

Све се, дакле, требало набављати из иностранства, а за то су била потребна велика финансијска средства.

Од редовног годишњег, државног буџета одобрени кредити једва су покривали мирнодопске војне потребе, тако да се ни нужне оправке војних зграда, ни већа војна вежбања нису могла да врше, па чак ни кадровци нису увек могли да се за све време свога рока службе држе у касарнама, већ су пуштани на дуже привремено отсуство, јер није било кредита за њихово издржавање.

Кредити, који су давани војној управи за спремност земље и оружане силе у рату, били су минимални, обично око 2 милијарде динара, половина од тражених, а за ванредне кредите дато је свега 12 милијарди динара у времену од 1922—1940 године.

1937 године војна управа тражила је ванредни кредит од 75 милијарди динара као неопходну потребу за модерно наоружање и вођење рата само за једну годину. Поред осталог, из овог кредита имало је да се набави 1000 авиона, материјал за две тенковске дивизије, нова моторизована артиљеријска оруђа, противтенковска и противавионска артиљерија, неколико лаких јединица за морнарицу и муниције за сва артиљеријска оруђа за 10 б/к. Од ове суме одобрено је свега око 8 милијарди до почетка рата, али се ни ова сума није могла утрошити због ратних прилика у Европи.

У погледу животних потреба Југославија је могла да води рат под претпоставком да се одмах у почетку рата не напусте житородни крајеви (Подунавље, Поморавље, Посавина и Подравина), а у погледу одеће, обуће, хемикалија и сл. зависила је од увоза.

Железничка и путна мрежа, иако је нешто учињено, нису могле ни приближно задовољити војне потребе, нарочито у југозападним планинским крајевима.

Према развоју политичких догађаја веза морем постајала је све осетљивија и зависнија од сила осовине.

Аутомобилска превозна средства била су незнатна, па ни стање коња није било такво, да би могли задовољити све војне потребе, те се морало рачунати и са волујском вучом.

У таквим приликама, предвиђало се да се за случај опште мобилизације може мобилисати око 1.200.000 људи у оперативној војсци и морнарици и 500.000 људи у резервној војсци, — укупно око 1.700.000 људи и 900.000 грла стоке.

У војно-административном погледу земља је била подељена на шест армијских области, свака армијска област на три дивизијске области, сем Приморске, која је имала само једну дивизијску област и два тврђавска подручја.

Од 16 мирнодопских пешадиских и 2 коњичке дивизије у ратно доба имали су се развити састави који су углавном показани у распореду снага у ратном плану „Р-41“.

Трајање мобилизације било је различито предвиђено. За јединице ваздухопловства, територијалне ваздушне одбране, трупе за заштиту и затварање границе износило је 12—36 часова; за пешадиске пукове 3—5 дана; за коњичке и артиљериске јединице 4—6 дана, а за коморе 4—7 дана.

Бројна стања јединица у мирно доба била су тако слаба, да је долазило у питање и извођење наставе трупа.

Због агресивног иступа осовинских сила од 1939 године вршено је такозвано „активирање јединица“ довођењем извесних најпотребнијих јединица до ратног стања (ваздухопловство, ПАО, сви коњички пукови, поједини пешадиски пукови и артиљериски дивизиони и сл.). Међутим, овај систем није био целисходан за дуже време тако да се прешло на систем појачаног бројног стања по кадровским јединицама.

Пред рат бројно стање људства, које се налазило у војсци и морнарици, износило је између 200 до 250.000 људи. С обзиром на развој догађаја на Балкану за 28 март 1941 године било је позвано на вежбу још око 500.000 људи за ратне јединице и за радове на утврђивању, а тек 30 марта 1941 године наређено је „активирање целокупне оружане силе, с тим да први дан аквитурања буде 3 априла 1941 године“.

(Због чега није одмах наређена општа мобилизација са 1 априлом као првим даном, тешко је увидети, али је вероватно да је у томе пресудну улогу имала нада у Хитлерову мирољубивост).

Општа мобилизација наређена је тек 7 априла, дакле, другог дана рата, тако да услед насталог развоја догађаја није могла бити свима ни саопштена.

„... до почетка рата нису били завршили своју мобилизацију: ни један виши штаб, почев од штаба Врховне команде до штаба дивизије; ниједна јединица за везу; нити пак колонски возови оперативних јединица; многе артиљериске, инжењерске и санитетске јединице, које раније нису биле мобилисане“. „Може се слободно рећи, да, сем трупа за заштиту и затварање границе и осигурање унутрашњости, трупа за одбрану из ваздуха и ваздухопловства, ниједна друга оперативна јединица (дивизија или армија) није била у потпуности мобилисана, а рат је почео“ (из извештаја тадашњег I помоћника начелника Главног генералштаба).

По плану „Р-41“ предвиђала се концентрација јединица у I линији стратеског распореда дванаестог мобилизациског дана (тј. у овом случају 19 априла), а јединица у II линији и босанске дивизије тек двадесет другог мобилизациског дана (тј. 29 априла). Међутим, услед промена у дислокацији и других мера, предузетих још пре 27 марта, иако ниједна оперативна јединица (армија, дивизија) није била у потпуности мобилисана, биле су приближно на својим местима, која су била предвиђена планом „Р-41“, 11 пешадиских дивизија са по 3 пешадиска пука и 6—8 батерија са штабом пешадије, базом и пекарском четом, и то: Зетска дивизија око Подгорице, Косовска дивизија на простору Призрен—Баковица, Ибарска дивизија око Урошевца на Косову, Вардарска дивизија на простору Дебар—Струга—Кичево, Шумадијска дивизија око Градског, Брегалничка дивизија дуж југоисточне границе према Бугарској, Моравска дивизија око Страцина, Топличка дивизија око Пирота, Дринска дивизија око Свођа, Тимочка дивизија око Крушевца и Крајинска дивизија око Зајечара. Осим тога 15 посадних пукова налазило се на граничним утврђењима,

ваздухопловство и територијална ПАО на својим ратним базама и јединице војске и речне флотиле на својим местима за запречавање Дунава.

Све остале јединице и штабови били су на својим мирнодопским местима. **Утврђивање** граничног фронта отпочело је још 1937 године, а продужавало се и појачавало све више. Најбоље и најпотпуније је извршено према Италији и Аустрији. Доцније је тежиште рада пренето више на фронт према Мађарској, Албанији и Румунији. Најзад, пред сам рат, почело се нешто радити и према Бугарској. Била су предвиђена нека запречавања и у унутрашњости земље и изградња положаја по дубини, али услед обимности радова, променљивости политичке ситуације, и из многих других разлога, сва ова утврђивања нису дала ништа од оног што се очекивало.

На крају, према подацима разних извештаја, којим се располаже, добија се утисак да је Главни генералштаб у довољној мери био обавештен о снагама и груписању непријатељских снага према својој територији. (Изнети подаци о југословенској војсци и њеном стању заснивају се највише на извештајима тадашњег начелника Главног генералштаба и његовог I помоћника).

Улазак Немачке у Аустрију, Италије у Албанију, а с тим у вези и измењени односи Југославије и према другим суседима, налагали су да се у пролеће 1940 године изради нови план, назван „P-40“.

Основна идеја тога ратног плана, према писменој изјави тадашњег начелника Главног генералштаба, била је, углавном, оваква: „Одбрана према немачким снагама које би продирале из Аустрије и Мађарске и према италијанским снагама на нашем западном фронту, укључујући ту и фронт према Албанији, да се препадом наших трупа заузме Задар; према Румунији, по потреби, опсервација; а према Бугарској, акција у духу Балканског пакта“. (Овај пакт из 1934 године између Југославије, Румуније, Турске, а 1936 године и Грчке, обавезивао их је на заједничку акцију против Бугарске ако би напала једну од савезничких држава).

Да би правилније схватили ратни план „P-41“, навешћемо најпре у главним цртама груписање снага по плану P-40“.

По плану „P-40“ било је предвиђено:

— **I група армија** (4 армија, састава три пешадиске и једна коњичка дивизија и 7 армија, састава две пешадиске дивизије и два планинска одреда) у Подравини, тј. у северозападном делу Хрватске и Словеније;

— **II група армија** (1 армија, састава две пешадиске и једна коњичка дивизија и 2 армија, састава четири пешадиске дивизије) у Банату, Бачкој и Барањи;

— **III група армија** (5 армија, састава четири пешадиске и једна коњичка дивизија и 3 армија, састава три пешадиске дивизије) према Бугарској и Албанији;

— **групе Приморске армиске области** (једна пешадиска дивизија, два одреда и посаде утврђеног Шибеника и Боке Которске) остале су под Врховном командом на обалском фронту своје области;

— **Стратегиске резерве**, на расположењу Врховне команде (6 армија, састава пет пешадиских дивизија), на простору Илок—Винковци—Жупања—Рача, и по једна пешадиска дивизија око Загреба, Пакраца, Ниша и Скопља. (Ови подаци узети су из извештаја тадашњег начелника Главног генералштаба).

Према томе, по овоме плану било је предвиђено 7 армија и три штаба група армија; од 28 пешадиских дивизија, 19 је предвиђено за армије дуж граничног фронта, 9 у стратегиској резерви, а све три коњичке дивизије ушле су у састав армија.

Пошто се војно-политичка ситуација и даље мењала због пактирања Мађарске и Румуније са Немцима и Италијанима, избијања рата између Грчке и Италије и све јаснијих изгледа о прикључењу Бугарске силама осовине и преласку Немаца на њену територију, план „P-40“ више није одговарао.

Због тога се у јануару или фебруару 1941 године (датуми у извештајима се не подударају) приступило изради новог плана, „P-41“, који је крајем фебруара — почетком марта био довршен.

Основна идеја овог плана, према изјави тадашњег начелника Главног генералштаба била је, углавном, оваква: „Одбрана на другим фронтovima, осим на фронту према Албанији, ради задржавања непријатеља; према Албанији офанзива у циљу да се што пре ухвати додир наших трупа са грчким трупама, које се боре с Италијанима, као и да се омогући пролаз наших трупа преко албанске територије. Задар да

се заузме препадом. Под јачим непријатељским притиском постепено повлачење у општем правцу на југ. У случају да се не будемо могли задржати у нашој земљи, онда би се отпустило у Грчку, те да се тамо организује фронт у заједници са Грцима, а евентуално са другим пријатељским снагама (мислило се на енглеске трупе)“.

Ову исту идеју формулисао је у свом писменом извештају и помоћник начелника Главног генералштаба (у рату помоћник начелника штаба Врховне команде):

„Са максимумом снага пробити се ка Солуну и Грчкој ради спајања са тамошњим савезничким снагама, у циљу продужења борбе до победе. Све остале наше снаге на источном, северном и северозападном фронту, борбом по дубини и повлачећи се на југ, односно југоисток, имају да створе потребно време за пробијање главних снага ка Солуну и Грчкој. . . .“

Начелник оперативног одељења Главног генералштаба, који је сарађивао на обради плана и у току рата остао на сличној дужности, каже: „Општа идеја овог ратног плана била је: еластична одбрана по дубини на свим фронтовима, сем према Албанији, где је требало предузети офанзиву, а у заједници са грчким снагама очистити Албанију од италијанских трупа.

Одбрана на северном и источном фронту имала се вршити у тесној повезаности свих тамо груписаних снага са онима и на северозападном фронту. Ако будемо принуђени да примимо битку („битку части“), она би се могла примити на десној обали Саве и Драве или на вододелници између Саве и Западне Мораве са севера и левом обалом Велике и Јужне Мораве са истока.

У даљем току тежити да се наше снаге повуку у Босну и Црну Гору и њихов рад саобрази ситуацији која се буде тада испољавала“.

Најзад, начелник оперативног одељења Врховне команде, који је водио преговоре са Грцима и Енглезима, у своме писменом извештају каже: „Општа идеја новог ратног плана „Р-41“ била је: одбрана на свима фронтовима, сем на албанском, где је требало предузети офанзиву у циљу да се потуку италијанске снаге и ухвати веза са грчким снагама, како би се по повлачењу снага са осталих фронтова могао у заједници с грчким, а евентуално и другим савезничким снагама, образовати заједнички фронт у циљу продужења рата до победе“.

Нови начелник Главног генералштаба после 27 марта, који је касније постао начелник штаба Врховне команде, и који је, иако не номинално, а оно стварно био главни војни руководилац у рату, у својој писменој изјави не даје никаквих података о општој идеји плана „Р-41“, осим кратке уопштене карактеристике распореда и груписања снага на концентрациској просторији.

Цитиране изјаве најодговорнијих војних руководилаца, иако су дате само по сећању, и поред њихове сличности, по нашем мишљењу указују и на неке битне разлике у схватању овог основног фактора, на који се требало да ослања сва разрада ратног плана, а то је свакако имало штетних последица.

Груписање и распоред снага и задаци група армија по плану „Р-41“ били су:

III група армија (3 армија, трупе III армиске области и Ибарска дивизија) имала је да дејствује на фронту према Албанији, Грчкој и јужној Бугарској, и то:

— 3 армија (са Зетском дивизијом око Подгорице, Комским одредом — састава један пешадиски пук и један дивизион артиљерије — око Плава и Гусиња, Косовском дивизијом на простору Ђаковица — Призрен, Вардарском дивизијом на простору Струга — Дебар — Ростуша, Херцеговачком дивизијом око Даниловог Града) имала је задатак да, пошто се прикупи на наведеним местима, офанзивно дејствује према Албанији са тежњом да се што пре споји са грчким трупама. (У састав ове армије било је предвиђено да уђе и Динарска дивизија, која је из својих мобилизационих места у Далмацији требала да дође у Црну Гору сувим путем).

— Трупе III армиске области (Струмички одред — састава два пешадиска пука и два дивизиона артиљерије — око Струмице, Брегалничка дивизија на просторији Царево Село — Кратово — Крива Паланка, Моравска дивизија око Струмице и Куманова, Шумадска дивизија око Градског и резерва: 7 коњички пук, 2 чете борних кола, 1 тешки моторизовани артиљериски пук око Куманова) имале су задатак да према јужној Бугарској, од Дојранског Језера до с. Жеравино (око 10 км северно од Криве Паланке), бране гранични фронт у циљу добијања времена за ликвидацију отпора у Албанији и повлачења осталих јединица ка Солуну и кроз Албанију за Грчку.

— Ибарска дивизија око Урошевца, као резерва III групе армија, била је намењена за дејство било према Албанији или према Бугарској.

5 армија (Власински одред — састава три пешадиска пука и три дивизиона артиљерије око Власинског Блата, Топличка дивизија око Пирота, Калски одред — састава два пешадиска пука и два дивизиона артиљерије око Калне, Тимочка дивизија око Књажевца, Крајинска дивизија око Зајечара и армска резерва: Дринска дивизија око Свођа и Лесковца и 1 тешки моторизовани артиљериски пук око Ниша), као самостална, имала је задатак да брани гранични фронт од с. Жеравино до с. Брњице (око 10 км источно од Голупца) на Дунаву, с циљем да обезбеди потребно време за повлачење снага са северног и северозападног фронта.

6 армија (Браничевски одред — састава два пешадиска пука и два дивизиона артиљерије око Градишта, Пожаревачки одред — састава два пешадиска пука и два дивизиона артиљерије око Пожаревца, Смедеревски одред — три пешадиска пука и три дивизиона артиљерије око Смедерева, Банатски одред — гардиска коњичка бригада од три коњичка пука, један пешадиски пук, један артиљериски пук и два коњичка артиљериска дивизиона у Банату, Сремска дивизија око Београда и армска резерва: Дунавска дивизија на просторији Азања — Смед. Паланка, Савски одред од три пешадиска пука и три дивизиона артиљерије око Рипња, 2 коњичка дивизија око с. Жабара и два тешка моторизована армска артиљериска пука око Раље и Младеновца), као самостална, имала је задатак да брани гранични фронт према Румунији од с. Брњице на Дунаву до Бегејског Канала, а доцније да брани и Дунав, наслањајући се на 1 армију и да затвара правце који од Неготина десном обалом Дунава воде ка Великој Морави.

II група армија (1 и 2 армија) имала је задатак да брани фронт од Бегејског Канала до Д. Михаљца, да сарађује са I групом армија и да јој обезбеди простор и време кад буде принуђена на повлачење, и то:

1 армија (6 пешадиских пукова у утврђењима, Сенћански одред од једног коњичког пука, Сомборски одред од једног коњичког пука, Потиска дивизија северно од Бачке Тополе и 3 коњичка дивизија на простору Рума — Илок), оријентисана према Мађарској од Бегејског Канала до Илока на Дунаву, имала је задатак да, у наслону на утврђења у Бачкој, својим деловима заштити концентрацију трупа у Срему и затвори правце из Баната (реке Тисе) од границе до Тамиш Канала, а по завршеној концентрацији да цела армија отсудно брани прелаз непријатељу преко Дунава у Срем у циљу стварања простора и времена за повлачење снага левокрилних армија ка југу кроз Србију;

2 армија (један посадни пук у утврђењима у Барањи, Осигјечка дивизија у Барањи, Врбаска дивизија око Нашице и Босанска дивизија на простору Илок — Винковци), распоређена на граничном фронту према Мађарској, од Дунава до Д. Михаљца, имала је задатак да брани Барању и додељени гранични фронт у Славонији, с циљем стварања времена и простора при повлачењу снага левокрилних армија.

I група армија (4 и 7 армија и резерва групе армија) имала је да брани гранични фронт према Мађарској, Аустрији и Италији од Д. Михаљца до Карлобага на мору, и то:

4 армија (Славонска дивизија око Сухог Поља у Подравини, Савска дивизија око Копривнице, Мурска дивизија око Вараждина, Ормушки одред — састава један коњички и један пешадиски пук и један дивизион артиљерије око Ормужа и армска резерва: 1 батаљон борних кола око Загреба) имала је задатак да брани гранични фронт од Д. Михаљца до Ормужа и ствара време за повлачење 7 армије;

7 армија (9 посадних пукова у утврђењима, Дравска дивизија око Марибора, Триглавски планински одред*) око Крања, Триглавска дивизија око Љубљане, Ришњачки планински одред око Делнице и Лички одред — састава један пешадиски пук и један дивизион артиљерије око Огулина) имала је задатак да брани словеначки и приморски фронт Ормуж — Карлобаг.

Резерва I групе армија била је распоређена: 1 коњичка дивизија око Загреба, 4 самостални артиљериски дивизион око Загреба и 1 пешадиски пук око Загреба.

*) Ови планински одреди били су у мирно доба формирани од једног пешадиског пука, 1 дивизиона артиљерије и других специјалних јединица.

Трупе приморске области (Јадранска дивизија према Задру, Команда Шибеника — око један пешадиски пук, тврђавска артиљерија и други делови, Чапљински одред — један пешадиски пук — у Чапљини, Требињски одред — један батаљон и једна батерија — у Требињу и Команда Боке Которске — око два пешадиска пука, тврђавска артиљерија и други делови) имале су задатак да бране приморски фронт од Карлобага до ушћа Бојане, а Јадранска дивизија да препадом заузме Задар.

Стратегиска резерва на располагању Врховне команде (Динарска дивизија у Далмацији, предвиђена за Црну Гору, Личка дивизија требала се прикупити око Модрича у Босни, Унска дивизија требала се прикупити око Сл. Пожеге и две чете 2 батаљона борних кола око Младеновца).

Ваздухопловне јединице требало је разместити по разним ратним аеродромима у земљи. Њихова места засад се нису могла тачно установити, као ни подаци о њиховој формацији, јер нису изнети у извештајима главних руководилаца, али се при детаљној обради и ти подаци могу лако утврдити. Према извештајима, који се слажу, располагало се са свега око 1000 апарата разних типова, од којих 200—300 модерних, немачког и енглеског порекла, док су остали апарати били мање-више застарели, тако да скоро нису долазили у обзир за рат против Немачке и Италије.

Према извештају начелника оперативног одељења, од 27 марта 1941 године, до почетка рата извршене су само ове важније измене у распореду и груписању снага: Ибарска дивизија имала се прикупити на просторији Скопље — Куманово, уместо на Косову, с тим да на Косову остави један пешадиски пук; Дринска дивизија упутила је један пешадиски пук ка Свођу за затварање правца од Трна и 1 коњичка дивизија, са просторије с. Жабара, враћена је 5 армији*).

Према томе, не узимајући у обзир граничне трупе, посаде утврђења и друге сталне организације, већ само оперативне, мобилне јединице (као и приликом приказа противничких снага), види се да је планом „Р-41“ било предвиђено свега **28 пешадиских дивизија, 3 коњичке дивизије и 16 одреда.** (У овај број нису урачунати Тителски и Требињски одред због своје специјалне улоге и мале снаге).

Према ратном плану „Р-41“ за седиште штаба Врховне команде предвиђена је Ковиљача, а касније Зворник, а за Команду позадине Врховне команде најпре Ваљево, а доцније Сарајево. Општи правац повлачења био је предвиђен за 7, 4 и 2 армију кроз Босну, а за 1, 6 и 5 армију кроз Србију.

Као што се види, груписање и распоред снага према овом плану ослањали су се у највећој мери на план „Р-40“. Да ли је то било корисно и да ли је то морало тако да буде, најважније је питање за праведну и правилну оцену плана „Р-41“.**)

*) Ни у једном извештају, којим располажемо, нигде се не износи ова битна измена. Према достављеним изводима из плана „Р-41“ 3 армија имала је у свом саставу само Вардарску и Косовску дивизију и друге мање јединице и само део граничног фронта, који се протезао у областима ових дивизија. Кичево је било предвиђено као седиште штаба 3 армије на концентрациској просторији, те су се, према томе, и армији непосредно потчињене јединице имале прикупити на правцу Кичево — Скопље. Комски одред, Зетска и Херцеговачка дивизија, који су били на фронту према Албанији, изгледа да су стајали непосредно под командом III групе армија. После телефонског разговора са Главним генералштабом, мислим 4 или 5 априла, командант 3 армије саопштио ми је, као свом начелнику штаба, да цео Албански фронт улази у састав армије и затражио да му предложимо место штаба армије. Предложено је и усвојено Штимље, северозападно од Урошевца. У штабу 3 армије није се ништа знало о стању и задацима новододељених трупа, од чијег се дејства очекивао спас целе војске. Међутим, 6 априла уследио је напад на Скопље.

**) Сви извештаји, којима располажемо, слажу се по свима битним питањима која се односе на распоред снага и њихових задатака, само што се Босанска дивизија негде убраја у састав 1, а негде у састав 2 армије и што командант 1 армије износи Унску дивизију у свом саставу, иако је стварно била у резерви Врховне команде. Али како се предвиђало да једна до две дивизије (Босанска, а можда и Унска) на концентрациској просторији уђу у састав 1 армије, када се буде повукла из Дунава, вероватно је да отуда потиче ова разлика. Осим тога, у неким извештајима помиње се и „одред код Титела“, али га командант 1 армије и не помиње — вероватно зато што се ради о некој мањој јединици.

VI

ПОКУШАЈ СТВАРАЊА ЗАЈЕДНИЧКОГ ПЛАНА ИЗМЕЂУ ГРЧКЕ, ЈУГОСЛАВИЈЕ И ЕНГЛЕСКЕ

Као што се из плана „Р-41“ види, крајњи циљ југословенских снага био је сјајање са савезничким снагама — Грцима и Енглезима, а потом заједничка борба до коначне победе. Зато је од првокласног значаја да се утврди уговор и план за међусобно садејство. (Турска није долазила у обзир, пошто је изјавила да неће удати у рат. СССР није био обавезан на сарадњу, јер је, према наводима тадашњег претседника владе и начелника Главног генералштаба, тек ноћу 5/6 априла 1941 године, после преговора од три дана, потписан у Москви „уговор о пријатељству и ненападању“ између СССР-а и Југославије).

Ни о преговорима са Грцима и Енглезима не располажемо никаквим писменим документима, а вероватно је да нису ни постојали, јер се из извештаја учесника може разабрати да су и Југославија и Грчка врло много водиле рачуна о томе да се Немцима не би дао никакав повод да их нападну. Ипак се добија утисак да су и Енглези били доста резервисани, бар у односу на Југославију, у давању тачних обавештења о својој стањи и намерама да не би негативно утицали на расположење Југославије да уђе у рат.

Због изванредног значаја за правилну оцену југословенског плана и доцнијег начина извођења операција у Југославији, настојаћемо да, према расположивим изјавама, бар у битности, осветлимо и прикажемо ово важно питање.

Начелник Главног генералштаба југословенске војске наводи да је по одобрењу владе, око 8 марта 1941 године, упутио једног официра у Атину енглеском генералу Вилсону, команданту енглеских трупа на Блиском Истоку, са циљем да му, с обзиром на могућност рата с Немачком и отступања југословенске војске у Грчку, углавном, одговори на следећа питања:

„1) Да ли би енглеске трупе могле, држањем одговарајућим снагама линије Орфански Залив (источно од Солуна) — Дојранско Језеро, да обезбеде источни бок наших трупа при повлачењу из наше земље у Грчку?

2) Повлачећи се у Грчку, наше би трупе требало да отступе у Тесалију, где би се прибрале, реорганизовале и наоружале за излазак на фронт, што би трајало најмање три недеље, и, онда, да ли би енглеске снаге, држећи фронт од Олимпа па у северозападном правцу до десног крила грчких трупа, које се боре с Италијанима, могле прихватити наше трупе и заштитити их док се не припреме за акцију? — и

3) Да ли би енглеска флота могла прихватити и транспортовати оне наше трупе које би биле приморане да се повуку на источну обалу Јадранског Мора?“

Делегат, који је био одаслан у Атину, у својој писменој извештају, потврђује да су била постављена наведена питања и додаје да му је начелник Главног генералштаба наредио да генералу Вилсону нарочито нагласи да су нам хитно потребна противтенковска оруђа и бензин и да му нису била издата никаква писмена упутства.

Делегат је 9 марта 1941 године стигао у Атину. Истог дана, на седници, на којој су били присутни генерал Вилсон, непознати енглески контра-адмирал, 2 енглеска генерала, неколико виших официра и генерал Папагос, генералисимус грчких снага, са својим начелником штаба, југословенски делегат је, по тражењу генерала Вилсона, изложио наведену поруку.

12 марта делегат је позван на седницу истог састава, само што је дошао и један виши официр британског генералштаба, на којој је британски генерал за везу прочитао спремљене и опширне одговоре на постављена питања, који се углавном могу свести на следеће:

— „да ће Енглеска Империја учинити све што буде било могуће да нас помогне у онако тешкој ситуацији;

— да нам по питању снабдевања стоје на расположењу сви британски извори за вођење рата до коначне победе.

Једино је категорички одбијен услов да британска флота прихвати наше снаге на јадранској обали, које би се тамо морале повући. Британски адмирал дуго је објашњавао ово категоричко одбијање свог Адмиралштаба, завршавајући да они немају могућности да још једаред понове Денкерк. Записник је завршен једним одво-

јеним ставом у коме се позива наш генералштаб да убрза извођење мобилизације и концентрације трупа.

По завршеном читању одговора узео је реч грчки генералисимус Папагос. Он је дуго говорио о разним стратегиским комбинацијама на Балкану, које су се све сводиле на то да се одмах приступи стварању новог Солунског фронта у северном делу Грчке.

Генерал Вилсон, завршавајући конференцију и гледајући на растворену карту Балкана пред собом, поново је изразио жељу да одмах мобилишемо и концентришемо, а потом — да се повлачимо на југ, кроз Грчку, при чему је неколико пута повукао по карти своју широку руку, захватајући простор од Караванки до Пелопонеза“.

15 марта 1941 године делегат је донео потписани протокол и лично га предао министру војске и морнарице генералу Петру Пешићу, код кога се налазио и начелник Главног генералштаба.

У своје извештају (којим располажемо) начелник Главног генералштаба не формулише добивене одговоре на исти начин као што их је делегат изнео. С обзиром на његов ванредни политички и војни значај доносимо га дословно:

„Генерал Вилсон саопштио је нашем делегату (име изостављам, М. З.) најпре како он увиђа оправданост наших захтева, да на случај који се предвиђа, наше трупе буду, на изложени начин, заштићене и прихваћене. Затим, прелазећи на поједина питања, генерал Вилсон је одговорио да би се по ономе што се тражи под 1) и 2) учинило што би било могуће, а што се тиче питања под 3) навео је како је адмирал . . . изјавио да енглеска флота не би могла узазити у Јадрачко Море, па, према томе, не би могла прихватити и транспортовати југословенске трупе које би отступиле на тамошњу обалу“ . . .

Даље начелник Главног генералштаба у извештају износи да је предао француски текст министру војске и морнарице, а кнезу Павлу енглески текст записника, и на крају додаје:

„Из одговора генерала Вилсона јасно се видело да ми тада нисмо могли рачунати на онакву помоћ од стране енглеских снага, каква би нам била потребна.

Издајући упутства делегату пред његов одлазак у Атину, поред осталог, био сам му наредно и то да при путовању кроз Грчку разгледа да ли гдегод има енглеских трупа. По повратку он ме је известио да је видео у Атини и Пиреју око две до три чете енглеске пешадије и да више нигде није запазио енглеске трупе. Само је, како ми је тада саопштио, на пристаништу „Волос“ приметио нешто јачу живост, по чему би се могло закључити да се ту припрема неко искрцавање или трупа или материјала“.

Међутим, у извештају делегата о томе се ништа не говори, али се зато у њему вели: „Очекујући да ће на основу овог записника имати одмах да се приступи изради пројекта заједничког операциског плана за нови рат на Балкану, почекао сам неколико дана, па кад сам видео да се ништа не предузима, отишао сам у канцеларију код начелника генералштаба (име изоставио М.З.) и запитао га да ли ће се продужити започета ствар у Атини? Он ми је одговорио некако неодређено, да ће се наредити, да се засада још почека, итд.“.

Треба напоменути да је — према Черчиловим мемоарима — иницијатива за одашиљање југословенског делегата у Атину потекла од њих и то 5 марта, тј. истог дана када је и кнез Павле кренуо у тајну посету Хитлеру у Berchtesgaden.

Очигледно је, дакле, да се по овим подацима са сигурношћу може утврдити, ако не почетак, а оно свакако једна важна етапа, која је двадесет дана доцније одвела југословенско врховно руководство у Беч на потпис пакта. Такође је потпуно сигурно да се до 27 марта 1941 године није приступило никаквој обради заједничког ратног плана са Грцима и Енглезима.

Нови југословенски начелник Главног генералштаба, одмах после 27 марта 1941 године, обновио је везе са Енглезима и одржао конференцију у Београду 31 марта и 1 априла са начелником Империјалног генералштаба генералом Дилом и личним секретаром министра спољних послова Диксоном. У своје извештају југословенски начелник генералштаба вели само „том приликом добили смо обећање помоћи“, али не каже у чему би се она састојала.

Према извештају доцнијег начелника оперативног одељења Врховне команде, 2 априла, у његовом присуству, одржана је конференција на којој су, поред гене-

рала Дила, присуствовали и енглески војни изасланик у Београду, а с југословенске стране, поред начелника Главног генералштаба, који је био уједно и претседник владе, још и министар војске и морнарице и I помоћник начелника Главног генералштаба.

Разговори су вођени о јачини енглеских снага у Грчкој и о начину нашег дејства противу Немаца на случај да нападну Грчку.

Што се тиче енглеских снага у Грчкој, генерал Дил је изјавио да у Грчкој нема „пет енглеских дивизија, али није рекао колико их има“.

О нашем будућем раду, на случај да Немци нападну Грчку, начелник југословенског Главног генералштаба је рекао: „**Да ћемо ми напасти Немце у бок, ако они нападну Грке и своје операције упуте десном обалом р. Струме ка Солуну, а ако своје операције упуте левом обалом р. Струме и не буду ишли ка Солуну, нећемо их нападати.**“ (Подвукао М. З.).

На ово је генерал Dill приметно да „он сматра немогућим да би Немци могли оперисати било левом, било десном обалом р. Струме, а да своје операције не упуте ка Солуну.“

Најзад је решено да се ступи у везу с грчком Врховном командом и командом енглеских трупа у Грчкој и да се том приликом утаначе гледишта за заједнички рад на случај немачког напада.

У писменом извештају I помоћника југословенског Главног генералштаба, који је такође присуствовао конференцији, ствари се друкчије претстављају. Он каже: „У преговорима у министарству војске и морнарице 1 и 2 априла упознат је генерал Dill са нашом војно-политичком ситуацијом и нашим потребама. Од њега добисмо ова обавештења:

1) да је Грчка у критичној ситуацији и да треба ми да је помогнемо хитним нападом на Немце у Бугарској;

2) да Енглези имају у Грчкој извесне своје снаге у висини Олимпа на р. Аликанте (а не у Солуну, како смо ми били обавештени); јачину ових снага није хтео тачно да нам каже; доцније је утврђено да је то била само једна мешовита пешадиска дивизија и 1 оклопна бригада;

3) да се ове енглеске трупе не могу употребити у висини Дојранског Језера за везу између наших и грчких трупа, како смо то ми предлагали;

4) да југословенске оружане снаге Енглеска не може помоћи никаквим ратним материјалом, па ни храном, у року од 4—5 месеци, а нешто бензина стављали су нам на расположење у Солуну; и

5) да енглеска флота не сме ући у Солунски Залив, а још мање у Јадранско Море, због опасности од осовинских авиона и подморница.

На нашу напомену да ћемо бити бачени на планински терен и кршну Албанију и да ћемо остати без средстава за живот и без тешког наоружања, а нарочито без муниције, одговорио је да помоћ од Енглеза не можемо очекивати, већ шта нам буде требало да отмено од Италијана.

Генерал Dill нудио нам је савез са гаранцијом за будућност, само да одмах нападнемо Немце у Бугарској. Тада савез није потписан.“

Као што смо раније напоменули, начелник Главног генералштаба о овим **судбоносним** преговорима са генералом Dill-ом, у својој писменој изјави, само је навео: „**Том приликом добили смо обећање о помоћи**“, тј. од Енглеске. (Подвукао М. З.).

Према писменој изјави доцнијег начелника оперативног одељења Врховне команде, пре но што се отишло на даље преговоре „у Главном генералштабу, у току 2 априла, израђена је једна врста оперативског плана, којим је било предвиђено:

а) **Циљ наших операција** — овде је наведено да ћемо заједно напасти Немце, ако они претходно нападну Грке и своје даље операције упуте десном обалом р. Струме ка Солуну.

Циљ наших операција био би да не дозволимо да Немци заузму Солун.

б) **Концентрациска просторија наших снага према Бугарској** — овде су показане наше снаге које се имају груписати према Бугарском фронту. Назначен је само број дивизија и, углавном, где ће се налазити.

в) **Време завршетка концентрације наших снага према Бугарској** — наведено је да снаге, одређене према Бугарској, завршавају своје груписање око 12 априла и да пре тога не би биле у могућности да предузму операције.

г) **Заједничко дејство југословенско-грчких снага** — овде је нарочито истакнуто да је струмички правац врло важан, како за нас, тако и за Грке, и због тога се предлаже: да енглеске оклопне дивизије (мислило се да Енглези у Грчкој имају оклопних дивизија) што пре дођу у долину р. Струмице ради обезбеђења овог правца, а потом да послуже као јака ударна група противу немачких снага у долини р. Струмице“.

Предложени састанак са Грцима одржан је 3 априла 1941 године у Кенали-у. На њему су као делегати југословенског генералштаба присуствовали каснији начелник оперативног одељења и исти делегат који је раније ишао у Атину, од Грка генерал Папагос са делом свога штаба, а од стране Енглеза корпусни генерал Вилсон са својим начелником оперативног одељења и командантом ваздухопловства.

Према писменим подацима главног југословенског делегата, на том је састанку најпре изложен текст цитираног операциског плана југословенског генералштаба од 2 априла.

У дискусији генерал Вилсон је изјавио да „у Грчкој нема пет, већ само две дивизије и једна оклопна бригада“ (а према подацима другог делегата „свега око једне и по дивизије“), и да би кроз 3 недеље могла стићи једна, а у току даље 3 недеље још једна дивизија.

На молбу наше делегације да се садашње енглеске снаге у Грчкој пребаце у долину р. Струмице, генерал Вилсон је изјавио да његов корпус мора остати у рејону Олимпа ради обезбеђења комуникација, а да у рејон Струмице не може да упути своје трупе и због тога што су комуникације врло рђаве, у чему га је југословенски делегат исправио.

Главни делегат даље износи да и начелник грчког генералштаба, Папагос, „није се слагао да се енглеске снаге упуте у долину р. Струмице, али је том приликом напоменуо да је потребно да ми на овом правцу имамо јаке снаге“.

У извештају другог делегата стоји и овај важан навод који се не налази у извештају главног делегата:

„На овој конференцији енглески генерал Вилсон се нарочито интересовао када ћемо бити готови са нашом концентрацијом. Када му је главни делегат одговорио да ће нам требати много времена с обзиром на наше недовољне комуникације — око 20 дана — на лицу генерала Вилсона прочитао сам црте, које су очевидно говориле да ће то бити доцкан“.

4 априла вратила се југословенска делегација у Београд и истог дана реферисала о свом раду новом министру војске и морнарице, а потом председнику владе, који је био уједно и начелник Главног генералштаба. Нема се никаквих писмених података о томе да ли је и ова конференција имала или требала да има ма каквих реалних мера на југословенској страни. Како се из излагања груписања и распореда снага југословенске војске види, последице тих мера нису се осетиле овде, где су се једино ефикасно могле испоштити.

Ради бољег упознавања овог битног питања неопходно је да се изнесе и то како су Енглези гледали на рат Југославије и какве су закључке извели са заједничких састанака. И при томе ћемо се ослонити на Черчилове мемоаре, који је, како се зна, давао главне директиве у спољној политици и пресудно утицао на руковођење рата, па и свих важних операција и у чисто војном погледу.

Још 22 марта 1941 године Черчил је упутио писмо тадашњем председнику југословенске владе, Цветковићу. У њему настоји да га увери у сигурну победу британске и америчке демократије против свега „65 милиона опаких Хуна“.

У писму се дословно вели: „Ми знамо да срца свих правих Срба, Хрвата и Словенаца куцају за слободу, интегритет и независност своје земље, и да деле наду у будућност народа који говоре енглеским језиком. Ако Југославија сада прихвати судбину Румуније, или почини злочин као Бугарска, те постане саучесник у покушају уништења Грчке, њена пропаст ће бити сигурна и непоправива. Она неће избећи, већ ће само одгодити ратна искушења, а тада ће се њена храбра војска борити сама, опкољена и отсечена од сваке наде и помоћи.“

С друге стране, историја ратова је ретко када показала бољу прилику од ове, која се указује југословенској војсци, ако је искористи док још има времена. Ако се Југославија и Турска удруже са Грчком, уз помоћ коју може да им пружи Британска Империја, немачко надирење ће бити заустављено и коначна победа извојевана исто тако сигурно и одлушно као и прошли пут. Верујем да ће се Ваша Екселенција показати на висини светских догађаја“.

Следеће писмо, које је после потписа пакта Черчил послао своме посланику у Београд, имаће велики значај за историчаре овог рата:

„26 март 1941

Немојте дозволити да се између Вас и кнеза Павла или министара створи јаз. Настојте да говорима, убеђивањем и наваљивањем постигнете резултат. Тражите да будете примљени у аудијенцију. Не прихватајте НЕ као одговор. Прионите уз њих указујући им на то да Немци већ сматрају поковање њихове земље као свршени чин. Сада није време за пребацивање или достојанствене опроштаје. У међувремену не занемарујте ни једну другу алтернативу, којом би се могли послужити ако установимо да је садашња влада отишла сувише далеко. Дивим се свему што сте досада учинили. Очувајте то свима расположивим средствима“.

О ситуацији Југославије Черчил наводи да је свако могао видети да је њен положај „безнадежан“, ако се одмах не створи заједнички фронт. „Југославији се, међутим, указивала прилика да зада смртни ударац с леђа дезорганизованим италијанским армијама у Албанији. Да су брзо ступили у акцију, они су могли да изврше велики војни подвиг, и док би њихова земља била пустошена са севера, могли су да заплене масу муниције и материјала, што би им омогућило да воде герилски рат у својим планинама. То је била њихова једина нада. То би био велики ударац који би имао одраза на целокупно балканско војиште. У нашим круговима у Лондону ми смо сви то видели“.

Генерал Dill је послат у Београд да утиче на Југославију, а министар спољних послова Идн у Атину ради преговора са Турском. Черчил је обавештен да је „Врховна команда сматрала да мора да држи војску у Словенији и Хрватској, да би се одржала фиктивна унутрашња кохезија...“ да јој је „недостајао, међутим, стратегиски план“,... „Dill је у Београду нашао само збуњеност и парализованост“.

1 априла Dill је јавио Идну:

„Упркос мојих настојања нисам успео да наговорим претседника владе да се сложи са Вашом скором посетом. Он ми је јасно ставио до знања да је југословенска влада, углавном, из страха од последица које би то могло имати на унутрашњу ситуацију, решена да не предузима никакве кораке које би Немачка могла сматрати као провокацију“.

За потврду ове „збуњености“ не може се прећи преко једне изјаве која је, уколико је тачна, имала недогледне војне последице за цео потоњи развој операција, а која, с друге стране, демантује или решеност или способност југословенске владе и Врховне команде да „не предузима никакве кораке које би Немачка могла сматрати као провокацију“.

У свом писменом извештају I помоћник начелника Главног генералштаба, који је на том положају био и пре и после 27 марта, и остао и у рату на положају који је томе одговарао, изрично наводи:

„29 марта, претседник владе (име озоставио М. З.) позвао је италијанског посланика у Београду и саопштио му: ако нас Немци нападну да ћемо бити присиљени да се повлачимо кроз Албанију и да ћемо и против своје воље морати да се сукобимо са Италијанима. Стога је потребно да он, преко своје владе, поради да до тог сукоба не дође. Исто тако је наредио помоћнику начелника Главног генералштаба да позове у Главни генералштаб италијанског војног изасланика и да му изврши саопштење у истом смислу“. Међутим, о овоме нема података у другим извештајима којима располажемо.*)

*) О тој ствари говорило се одмах после слома. У то нисам могао веровати, већ сам сматрао да је то обична зловна непријатељска пропаганда, којој је онда био изложен претседник Југословенске владе. Међутим, сада је тешко не веровати да се то стварно тако збило, јер добро познајем I помоћника начелника Главног

Намеће се питање да се нису и они у Главном генералштабу већ тада налазили у стању „збуњености и парализованости“ о којем генерал Dill говори?!

О својој мисији у Београду Dill је 4 априла послао потпун извештај за Лондон. У њему се налазе многи одговори, допуне и објашњења, који нам недостају у изложеном плану Југославије. Зато га износимо у целини, јер је свака реч од значаја.

„Крајњи резултат посете Београду био је у многим погледима разочаравајући. Немогуће је било наговорити Симовића да потпише ма какав споразум. Ипак сам био импресиониран офанзивним духом југословенских руководиоца, који су решени да се боре ако Југославија буде нападнута, или ако Немачка нападне Солун. Данашња дискусија са генералштабом требало би да доведе до корисних резултата у погледу измене гледишта, и, надам се, у погледу споразума о најбољим плановима у циљу спречавања свих могућих догађаја. Ниједан од тих планова неће обавезати ниједну страну. Постоје, међутим, изгледи да ће Југословени бити спремни да их изведу када за то дође време.

Чињеница је да Симовић, иако је руководиоца и способан човек, није ни у ком смислу диктатор. Он има врло тешку дужност да одржи на окупу кабинет, па стога се не усуђујем да му предложим никакву форму споразума са нама. С друге стране, он такве споразуме не може да закључи без знања и сагласности кабинета. Међутим, он и министар војске Илић, који је упорнији, али мање интеллигентан, изгледа да су спремни да се боре.

Југословенске снаге нису још спремне за рат, те Симовић жели да добије у времену, како би могао да доврши мобилизацију и концентрацију. Због унутрашње политичке ситуације он не сме први да отпочне са непријатељством, већ мора да чека акцију од стране Немаца. Он очекује да ће Немачка напасти на јужни део Југославије, из Бугарске, и да ће за извесно време оставити Грчку на миру. Југословени ће помоћи у Албанији, али чак ни тамо неће да нападну све док Немачка не нападне на њихове животне интересе“.

Истог дана Черчил је упутио:

„Претседнику владе генералу Симовићу

Моје информације са свију страна показују брзу и велику концентрацију немачких сузовених и ваздушних снага, као и њихово напредовање према Вашој земљи. Наши агенти из Француске нам јављају о великим покретима ваздушних снага из Француске. Према обавештењима, којима располаже обавештајна служба наше Афричке армије, бомбардери су повучени чак из Триполиса. Мени је несхватљив тај Ваш аргументат да ви добијате у времену.

Једини потез који би осигурао победу и безбедност јесте да се извојује брза и одлучна победа у Албанији, и да се покупи маса материјала који би пао у Ваше руке. Када у Албанију стигну четири немачке алпинске дивизије, за које Ваш генералштаб тврди да улазе у Тирол*), Ви ћете се наћи пред сасвим друкчијим отпором, него што је отпор који би могла да Вам пружи деморалисана позадина италијанске војске“.

генералштаба, па сам убеђен да не би изнео овакво значајно тврђење, да није тачно. Ово угодико пре, јер донекле сноси и сам бар моралну одговорност, пошто се нигде није оградио да се с њом није сложио и да је упозорио свог преоптерећеног старешину на тешке војне незгоде оваквог поступка.

У књизи „Rivoluzione in Jugoslavia“ од Alfio Russo, издатај 1944 године, писац, који је тада као дописник италијанских новина био у Београду, наводи нешто што је слично, али још чудније: „Мамели, министар Италије, позват је код новог претседника министарског савета, који му је јасно изјавио: ако Немци нападну Грке (подвукао М. З.), ми ћемо се бацити у Албанији на Италијане. Мамели, збуњен, вратио се у посланство и депеширао то у Рим“.

*) Вероватно рђав превод и могло би да буде „долазе из Тирола“. Брдске дивизије дошле су из аустро-баварских планинских предела и у документима 12 армије њихов се рад нарочито истиче у току операција.

*
* *

Из свега изложеног долази се до ових општих закључака:

1) Немачка, Италија, Мађарска и Бугарска имале су у политичком погледу стално агресивне намере према Југославији. У времену до 27 марта 1941 године код Немачке, као руководеће силе у овој заједници, не може се још уочити, када, на који начин, до које мере и са каквим средствима намерава да изведе ове своје намере. Њени савезници су у томе на њу потпуно упућени и везани уз њу.

27 марта 1941 године Немачка иступа као отворени агресор, одлучује се за неодложни офанзивни рат са циљем да се уништи југословенска војска и растроји њена дотадашња држава. Она одмах ствара операциски план и себи обезбеђује утицај и на планове својих савезника.

Основна идеја немачког почетног операциског плана на Југославију јесте: уз садејство савезника што пре предузети офанзиву, потпуно изоловати и заокружити југословенску територију, брзим продорима на појединим, подвојеним правцима, базираним, углавном, на тенковима и ваздухопловству, распарчати и заокружити југословенске снаге и онеспособити их за борбу.

Први напад изводиће се једновремено на правцима Македоније и на Грчку. Напади осталих групација следоваће у временским размацима, што северније, то доцније.

Употреба снага Италијана и Мађара упућена је на дејства сходно овом плану. Само италијанске снаге у Албанији имале су привремено да буду у дефанзиви на свим фронтovima.

За извођење овог плана обезбеђена је снага од најмање 27 немачких дивизија, 45 италијанских и 6 мађарских, тј. 78 дивизија, поред огромне надмоћности у ваздуху. Од ових снага за напад преко југословенске границе намењено је 49, односно 51*) дивизија, а против Грчке и Енглеза 29, односно 27*) дивизија.

2) Југославија није имала, ни пре ни после 27 марта 1941 године, никакве агресивне намере против ма које државе. Па и наметнути рат после 27 марта био је за њу одбранбеног карактера.

Зато је ратни план „Р-41“ дефанзиван, јер је планирана офанзива према Албанији имала као крајњи стратeгиски циљ само да се омогући вођење дефанзивног рата.

Основна идеја почетног операциског плана оличавала се у маневарској одбрани према југу, где би се, у наслону на грчке и енглеске трупе, заузеле положаји за отсудну одбрану. Офанзива према Албанији претстављала се само као почесна, узредна офанзивна операција за обезбеђење повлачења.

3) До споразума о неком заједничком плану или бар дириговању и руковођењу операција југословенских, грчких и енглеских није дошло.

Грчке и енглеске намере, према свему наведеном, могле су да буду једино те, да на већ заузетим положајима сачекају југословенске снаге и у заједници продуже одбрану против надмоћнијих противника. Намере и акције грчких снага у Албанији — да офанзивним испадима олакшају операције југословенских снага, које су требале кроз Албанију да продру — не мењају у суштини постављену општу намеру Грка и Енглеза.

Југославија је намеравала да за извршење свога плана обезбеди, углавном, снагу од 28 пешадиских и 3 коњичке дивизије.

Код Грка могло се рачунати на неких 20—24 дивизије и код Енглеза на око 1—2 дивизије. То значи да се у почетку рата могло рачунати на неких 52 до 56 савезничких дивизија да се остварио југословенски ратни план.

Дати подаци о ратним и почетним операциским плановима, по нашем мишљењу, могу одмах послужити историчарима и војно-историским критичарима као довољно сигурна подлога:

- за њину детаљну проверу и разраду;
- за правилно проучавање развоја операција;
- за анализу, критичка разматрања и испитивање утицаја ових планова на развој операција и резултата рата, и, најзад,
- за утврђивање искустава из њих.

*) Према томе где ће се убројити италијанске дивизије „Arezzo“ и „Pinerollo“.